

ΓΝΩΜΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ της Ολομέλειας της Ο.Κ.Ε.
για την:

"Απασχόληση στον Αγροτικό τομέα"

Αθήνα, 8 Οκτωβρίου 1997

Διαδικασία

Η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδας ανέλαβε πρωτοβουλία για την έκδοση Γνώμης σχετικά με την "Απασχόληση στον Αγροτικό Τομέα". Η πρωτοβουλία αυτή, η πρώτη που αναλαμβάνει η ΟΚΕ πέραν του τακτικού γνωμοδοτικού της έργου, επί νομοσχεδίων της Κυβέρνησης, αποφασίστηκε λόγω της αυξημένης σοβαρότητας του ζητήματος επί τη βάσει του άρθρου 4 του Νόμου 2232/1994, σύμφωνα με το οποίο "η ΟΚΕ μπορεί με δική της πρωτοβουλία να εκφάζει γνώμη και για άλλα θέματα κοινωνικοοικονομικής πολιτικής". Η σχετική απόφαση για την έρευνα και επεξεργασία του ζητήματος ελήφθη από την ΕΕ της ΟΚΕ την 7/6/1996. Ορίστηκε προς τούτο Ομάδα Εργασίας αποτελούμενη από τους κ.κ. Νικόλαο Λιόλιο, Δημήτριο Κυριαζή, Χαράλαμπο Κεφάλια, Κωνσταντίνο Κόλλια, και Παναγιώτη Βάγια. Στην Ομάδα Εργασίας συμμετείχαν επίσης ως εμπειρογνώμονες οι κ.κ. Ναπολέων Μαραβέγιας, Αναπληρωτής Καθηγητής του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών και Δρ. Δημήτριος Κιούκias, Επιστημονικός Συνεργάτης της ΟΚΕ, ο οποίος είχε τον συνολικό επιστημονικό συντονισμό του θέματος. Την όλη επιστημονική έρευνα του ζητήματος συνέβαλαν, παρέχοντας χρήσιμες παρατηρήσεις και στοιχεία, τα ερευνητικά-επιστημονικά ιδρύματα ΙΟΒΕ, ΕΘΙΑΓΕ και Γεωτεχνικό Επιμελητήριο, τα οποία ευχαριστούμε για την συνεισφορά τους. Η Ομάδα Εργασίας συνεδρίασε σε τακτά χρονικά διαστήματα (από τον Ιούλιο 1996 μέχρι τον Αύγουστο 1997). Την 26/8/1997 ένα ολοκληρωμένο σχέδιο γνώμης ετοιμάστηκε και υπεβλήθη στην Εκτελεστική Επιτροπή της ΟΚΕ. Στις συνεδριάσεις της 12/9/1997 και της 19/9/1997 η ΕΕ συζήτησε το σχέδιο αυτό προβαίνοντας σε παρατηρήσεις και τροποποιήσεις. Τέλος, την 26/9/1997 η ΕΕ, αφού διήλθε και πάλι διεξοδικά το υπό συζήτηση κείμενο-σχέδιο, αποφάσισε την υποβολή του στην Ολομέλεια της ΟΚΕ, η οποία στη συνεδρίαση της 8/10/1997 με εισηγητές τους κ.κ. Νικόλαο Λιόλιο και Δημήτριο Κυριαζή διατύπωσε την ακόλουθη ΓΝΩΜΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ.

Πρόλογος

Κατά τα επόμενα χρόνια, εάν δεν ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα, το ποσοστό των απασχολούμενων αγροτών, εκτιμάται ότι ραγδαία θα συρρικνωθεί σε ποσοστό κάτω του 10% του σημερινού ενεργού πληθυσμού της χώρας. Η μείωση αυτή είναι φλέγον θέμα, γιατί εκτός από την επιδείνωση της ανεργίας συνδέεται με την έντονη υποβάθμιση της υπαίθρου, την οικολογική και πολιτιστική καταστροφή και την κοινωνική και πολιτική αναστάτωση. Η αγροτική μας παραγωγή τα τελευταία 20 χρόνια, είναι σε στασιμότητα. Τα αίτια πρέπει να αναζητηθούν στη μείωση των επενδύσεων στη γεωργία, την αδυναμία εκσυγχρονισμού των μεθόδων διαχείρισεως των εκμεταλλεύσεων, τη δυσκολία μέχρι και αδυναμίας παραγωγής προϊόντων με υψηλή προστιθέμενη αξία και με υψηλή ενεργό ζήτηση στην Εθνική και Διεθνή αγορά, τη σχετική ευκολία εξασφάλισης εισοδήματος λόγω μηχανισμών στηρίξεως της ΚΑΠ, κ.α. Εάν : 1ον) λυθεί το πρόβλημα του μικρού και πολυδιάσπαρτου αγροτικού κλήρου, της διαδοχής των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, του συστήματος της αγροτικής εκπαίδευσης κ.α. και 2ον) προχωρήσουμε σε ολοκληρωμένη αγροτική ανάπτυξη, για την οποία στη χώρα μας υπάρχουν όλες οι φυσικές προϋποθέσεις, που θα καλύπτουν τις παραγωγικές (επιλεκτικές καλλιέργειες, κτηνοτροφία, αλιεία, μεταποίηση-επεξεργασία, αγροτουρισμός κ.α.) κοινωνικές και περιβαλλοντολογικές λειτουργίες του αγροτικού χώρου, τότε μπορούμε να αισιοδοξούμε ότι η αγροτική μας οικονομία θα έχει ανταγωνιστικό μέλλον και θα υπάρξουν νέες και πολλές ευκαιρίες απασχολήσεως και συγκράτηση του πληθυσμού στον αγροτικό χώρο. Τα σχετικώς

απαιτούμενα μέτρα συνεπάγονται κόστος, οικονομικό και κοινωνικό. Εάν όμως δεν ληφθούν, τότε αναπόφευκτα η αγροτική μας οικονομία θα παύσει να διαδραματίζει ζωτικό ρόλο με αντίστοιχες δραματικές επιπτώσεις στο θέμα της απασχόλησης. Αυτό οδήγησε την ΟΚΕ στην έκφραση της παρούσας γνώμης της προς την Κυβέρνηση. Με αυτήν σκοπό έχουμε να παρουσιάσουμε τους παράγοντες που επηρεάζουν το μέλλον της αγροτικής απασχόλησης, να τονίσουμε τα προβλήματα που είναι σύνθετα, πολυμετρικά και διαρθρωτικά, να δείξουμε ότι για τη λύση τους χρειάζεται ένα ελάχιστο Εθνικής συνεννόησης και να τροφοδοτήσουμε τους Διοικούντες με προτάσεις και να βοηθήσουμε με όλα αυτά στις προτεραιότητες που πρέπει να δοθούν. Πρόσφατα η Κυβέρνηση ξεκίνησε μια σειρά μέτρων προς θετική κατεύθυνση, με το ΣΑΠ και άλλα νομοθετήματα. Χρειάζεται όμως η ολοκλήρωση μέτρων και ταχύτητα στον ρυθμό εκτελέσεως. Σε αυτό πιστεύουμε ότι συνεισφέρει η παρούσα Γνώμη της ΟΚΕ.Α. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1. Η διεθνής κοινότητα διέρχεται στις μέρες μας απο μία ιδιαίτερα ρευστή και ταχύτατα μεταβαλλόμενη ιστορική περίοδο που κατακλύζεται από συνταρακτικά γεγονότα και βαθύτατες αλλαγές σε όλους τους τομείς της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και επιχειρηματικής ζωής. Καταλυτικό ρόλο σε αυτή την ιδιαίτερα ρευστή και ευμετάβλητη κατάσταση έπαιξαν και παίζουν οι ραγδαίες επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Αυτή η συσσώρευση επιστημονικών γνώσεων και τεχνολογικών εφαρμογών θα συνεχιστεί, σύμφωνα με όλες τις εκτιμήσεις, επιταχυνόμενη και στο μέλλον. Παράλληλα εξελίξεις που απορρέουν απο τη συνεχή διεθνοποίηση των οικονομιών, την απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και την ενσωμάτωση εξωκοινοτικών περιφερειών στην Ευρωπαϊκή Ένωση διαμορφώνουν ένα νέο παγκόσμιο σκηνικό. Τεχνολογία και διεθνής ανταγωνισμός επιβάλλουν ταχύτατες προσαρμογές στις οικονομίες, ιδιαίτερα στη γεωργία.
1. Ηδη έχουν υπάρξει σημαντικότερες επιπτώσεις στον τομέα της αγροτικής απασχόλησης. Αρκεί να αναλογιστεί κανείς τις ιστορικές μεταβολές που έχουν επέλθει διεθνώς στον τομέα αυτό. Σύμφωνα με έγκυρα στατιστικά στοιχεία, πριν τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο τα ποσοστά του ενεργού πληθυσμού που εργαζόταν στη γεωργία ήταν ακόμα αρκετά υψηλά. Οσον αφορά τη Δυτική Ευρώπη, σε χώρες όπως η Γαλλία, η Σουηδία και η Αυστρία τα ποσοστά αυτά ανέρχονταν στο 35%-40%. Μικρότερα ποσοστά παρατηρούνταν στις ΗΠΑ, τη Βρετανία και τη Γερμανία (περίπου 20%- 25%). Από την άλλη πλευρά σε κατ' εξοχήν αγροτικές τότε χώρες, όπως η Ισπανία και η Πορτογαλία, περίπου το ήμισυ του ενεργού πληθυσμού απασχολείτο στη γεωργία, ενώ στα Βαλκάνια τέσσερις στους πέντε εργαζόμενους ήταν αγρότες. Η χρήση νέας τεχνολογίας και η εκβιομηχάνιση, εκεί που είχε καθυστερήσει, είχαν σαν αποτέλεσμα τη ραγδαία συρρίκνωση του απασχολούμενου αγροτικού δυναμικού. Ετσι στα τέλη της δεκαετίας του 1980 τα σχετικά ποσοστά δεν ξεπερνούν πλέον το 3% (Βρετανία, ΗΠΑ, Βέλγιο), το 14,5%-17,5% (Ισπανία, Πορτογαλία) και το 30% (Βαλκανικές χώρες). Αλλά παρόμοιες εξελίξεις σημειώθηκαν και σε άλλες γεωγραφικές περιφέρειες. Για παράδειγμα, στην Ιαπωνία ο αριθμός των αγροτών απο 52,4% του συνολικού πληθυσμού το 1947 μειώθηκε σε μόλις 9% το 1985. Στη Λατινική Αμερική, σε χώρες όπου οι αγρότες συνιστούσαν το ήμισυ, τουλάχιστον, του ενεργού πληθυσμού ο αριθμός τους μειώθηκε κατά το 50% σε περίοδο δύο περίπου δεκαετιών (1951-1973 στην Κολομβία, 1960-1980 στο Μεξικό και τη Βραζιλία). Τέλος, ακόμα και στην περιοχή του δυτικού Ισλάμ παρατηρούνται τα ίδια φαινόμενα. Χώρες όπως η Αλγερία, η Τυνησία και το Ιράν υπέστησαν μείωση της αγροτικής απασχόλησης από 75%, 68% και 55% σε 20%, 23% και 29% αντίστοιχα. Σήμερα ουσιαστικά μόνο τρεις περιφέρειες στον κόσμο, η υποσαχάρια Αφρική, η Νότια και η ηπειρωτική νοτιοανατολική Ασία και Κίνα, διατηρούν μεγάλο σε μέγεθος αγροτικό πληθυσμό. Εξάλλου οι μελλοντικές προοπτικές για την αγροτική απασχόληση είναι εξίσου

- δυσοίωνες.
2. Ειδικότερα στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν σημειωθεί συγκεκριμένες αλλαγές που επηρεάζουν την αγροτική απασχόληση. Μεταξύ 1965-1985 η απασχόληση στη γεωργία μειώθηκε κατά 50%, φθάνοντας το 1992 στο 6% του ενεργού πληθυσμού, έναντι 8,3% στο σύνολο των ανεπτυγμένων χωρών και 2,4% στη Βόρεια Αμερική. Από την άλλη πλευρά στις Μεσογειακές χώρες συνεχίζεται η αγροτική έξοδος. Πιο πρόσφατα, δηλαδή μεταξύ 1991 και 1996 οι 8.242 εκ. απασχολούμενοι στον αγροτικό τομέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μειώθηκαν σε 6.634 εκ., προβλέπεται δέ μέχρι το 2005 ο σχετικός αριθμός να πέσει στο επίπεδο των 4.489 εκ.
  3. Ταυτόχρονα παρατηρείται το φαινόμενο της αύξησης της μερικής απασχόλησης και της πολυαπασχόλησης: σύμφωνα με στοιχεία του EUROSTAT, 30% των αρχηγών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων έχουν και δεύτερη απασχόληση, είτε σαν κύρια, είτε σαν συμπληρωματική στους άλλους τομείς της οικονομίας. Σε ορισμένες χώρες μέσα από πολιτικές ισόρροπης περιφερειακής ανάπτυξης δημιουργήθηκαν και νέες θέσεις εργασίας στις αγροτικές περιοχές. Έτσι στην Ιταλία το 60% των νέων θέσεων εργασίας είναι αυτού του είδους, ενώ στη Γερμανία οι μισές γεωργικές εκμεταλλεύσεις λειτουργούν στη βάση της μερικής απασχόλησης, λόγω των ευκαιριών απασχόλησης που δημιουργήσε η περιφερειακή ανάπτυξη.
  4. Το ζήτημα της μείωσης της αγροτικής απασχόλησης είναι μεγάλης σημασίας, όχι μόνο γιατί συνδέεται με κοινωνικές, πολιτικές και οικολογικές παραμέτρους, αλλά γιατί επιπλέον επηρεάζει και την απασχόληση στους άλλους τομείς της οικονομίας. Η αγροτική έξοδος, εφόσον δεν λαμβάνονται κατάλληλα μέτρα, συνδέεται με την ερήμωση της υπαίθρου, την πολιτική αναστάτωση, την πολιτιστική και οικολογική καταστροφή και, στο βαθμό που δεν απορροφάται το πλεονάζον αγροτικό δυναμικό, στη δραματική επιδείνωση της ανεργίας. Σε μια εποχή επικίνδυνης αύξησης της ανεργίας, αλλά και υποβάθμισης του ανθρώπινου και φυσικού περιβάλλοντος το ζήτημα καθίσταται φλέγον.
  5. Τούτη η επισήμανση βέβαια δεν συνεπάγεται και μια ντετερμινιστική απόδοση δεινών στην τεχνολογία και τις αλλαγές στην ύπαιθρο που συνεπάγεται αυτή. Οι νέες τεχνολογίες και οι διάφορες άλλες επιστημονικές εφαρμογές έχουν θέσει στην υπηρεσία των αγροτών τεχνολογικά εργαλεία και μέσα, τα οποία θα μπορούσαν να τους αποφέρουν σημαντική υλική ευημερία και να τους ανοίξουν διάπλατα νέους ορίζοντες και νέες προοπτικές, ιδιαίτερα στις νεότερες γενιές που έχουν την ικανότητα και την επιθυμία να εφαρμόσουν τις νέες αυτές τεχνολογίες στις αγροτικές τους εκμεταλλεύσεις. Εάν αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά διατήρηση ενός υπερμεγέθους αγροτικού τομέα και διατήρηση συγκεκριμένων προνομίων, όμως δεν προκύπτει και καταστροφική εικόνα. Ας αναλογιστεί κανείς, για παράδειγμα, εμπειρίες χωρών (π.χ. Ολλανδία, Δανία), στις οποίες, ενώ ο αγροτικός τομέας δεν είναι μεγάλου μεγέθους, εν τούτοις, χάρις στη χρήση των συγχρόνων τεχνολογιών διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, συμβάλλοντας μάλιστα σε εξαγωγική δεινότητα. Από την άλλη πλευρά, ούτε η χρήση της τεχνολογίας αποτελεί πανάκεια. Ο μικρός και παραγωγικός αγροτικός τομέας αφορά κατά κύριο λόγο οικονομίες ανθηρές, που λόγω συγκριτικών πλεονεκτημάτων κατόρθωσαν να υιοθετήσουν το συγκεκριμένο μοντέλο ανάπτυξης. Η μετάβαση περιφερειακών οικονομιών σε ένα τέτοιο μοντέλο κάθε άλλο παρά συνιστά "αυτοματοποιημένη διαδικασία". μάλλον συνεπάγεται αυξημένο κοινωνικό κόστος. Το ζήτημα λοιπόν είναι να αναζητηθεί τόσο το πρότυπο αγροτικής και οικονομικής ανάπτυξης που αρμόζει σε μια συγκεκριμένη χώρα κάτω από τις σημερινές συγκυρίες, όσο και τα δέοντα μέτρα που θα επιτρέψουν μια λελογισμένη, εξανθρωπισμένη και ισόρροπη προσαρμογή της γεωργίας. Επιβάλλεται λοιπόν μια σφαιρική τοποθέτηση η οποία θα ευαισθητοποιήσει και τη χώρα μας, ώστε να ληφθούν τα δέοντα μέτρα με σκοπό την έγκαιρη και

αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος της αγροτικής απασχόλησης. Β. Κύριοι άξονες της σημερινής ευρωπαϊκής πολιτικής για την αγροτική απασχόληση: Εξωτερικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της αγροτικής απασχόλησης στην Ελλάδα

1. Η αλματώδης ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών και η ραγδαία παγκοσμιοποίηση των εθνικών οικονομιών (απελευθέρωση εμπορίου, κίνησης κεφαλαίου κ.λ.π.) δημιουργεί εντελώς νέες συνθήκες για την οικονομική ανάπτυξη και την απασχόληση σε εθνικό επίπεδο.
2. Ο αγροτικός τομέας και σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες υφίσταται τις νέες αυτές συνθήκες ιδιαίτερα έντονα μετά την πρόσφατη συμφωνία της GATT (Γύρος Ουρουγουάης 1995) όπου για πρώτη φορά περιλαμβάνονται τα αγροτικά προϊόντα στις ρυθμίσεις απελευθέρωσης του διεθνούς ανταγωνισμού. Όπως ήδη είπαμε, ο αγροτικός τομέας όλων σχεδόν των χωρών του κόσμου έχει υποστεί ριζικές μεταβολές τις τελευταίες δεκαετίες, τόσο στο επίπεδο της απασχόλησης όσο και σ' αυτό της παραγωγικότητας. Σήμερα ο μέσος όρος της αγροτικής απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν ξεπερνά το 6% έναντι 25% στην δεκαετία του 1960, η συνολική αγροτική παραγωγή όμως είναι σχεδόν διπλάσια σήμερα σε σχέση με αυτήν πριν τριάντα χρόνια.
3. Τα παραπάνω σημαίνουν ότι η χρήση των νέων τεχνολογιών με την υποκατάσταση κεφαλαίου στην ανθρώπινη εργασία στον αγροτικό τομέα καθώς και η μαζική χρησιμοποίηση βιομηχανικών εισροών (λιπάσματα, φάρμακα, ζωοτροφές κ.λ.π.) υπήρξε επιτυχής. Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει ότι λύθηκαν τα προβλήματα επισιτισμού πολλών χωρών του τρίτου κόσμου, το αντίθετο μάλιστα, μερικές φορές οξύνθηκαν, ενώ ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν σοβαρά προβλήματα στην ποιότητα των αγροτικών προϊόντων και στην υγεία των καταναλωτών λόγω της αλόγιστης χρήσης των εισροών και της εντατικής εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων.
4. Η αύξηση της αγροτικής παραγωγής ειδικότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση λόγω της χρήσης των νέων τεχνολογιών αυξάνεται με ρυθμούς ανώτερους της αύξησης της κατανάλωσης (περίπου 2% ετήσια αύξηση παραγωγής και 0,5 % ετήσια αύξηση της κατανάλωσης) με αποτέλεσμα να δημιουργούνται πλεονάσματα σε ορισμένα προϊόντα, να απαιτούνται όλο και μεγαλύτερες δαπάνες προκειμένου να συγκρατήσουν την πτώση των τιμών και των αγροτικών εισοδημάτων.
5. Είναι γνωστό επίσης ότι ο Αγροτικός Τομέας της Ευρωπαϊκής Ένωσης αρχίζει να θεωρείται ότι δεν χρειάζεται πλέον τόση προστασία, όπως στο παρελθόν. Η μείωση δέ της προστασίας καθίσταται εφικτή διότι η πολιτική δύναμη των αγροτών μειώνεται καθώς μειώνεται ο αριθμός τους. Ετσι μόνο το 47% σήμερα του κοινοτικού προϋπολογισμού στηρίζει την Ευρωπαϊκή Γεωργία έναντι 65-70% στη δεκαετία του 1970. Ταυτόχρονα υλοποιείται σταδιακά η συμφωνία της GATT που προβλέπει μείωση της προστασίας κατά 36%, μείωση των εξαγωγικών ενισχύσεων κατά 36%, μείωση της εσωτερικής στήριξης κατά 20% και μείωση του όγκου των επιδοτούμενων εξαγωγών κατά 21% στην περίοδο 1996-2001.
6. Όλα τα παραπάνω οδηγούν σε ακόμη ταχύτερη μείωση του ενεργού αγροτικού πληθυσμού εφόσον η χρήση της νέας τεχνολογίας που οδηγεί στην αύξηση της παραγωγής χρειάζεται όλο και λιγότερη απασχόληση. Ταυτόχρονα η αύξηση της παραγωγής οδηγεί σε πτώση των τιμών παραγωγού με αποτέλεσμα να συμπιέζονται τα αγροτικά εισοδήματα των λιγότερο αποδοτικών εκμεταλλεύσεων που βρίσκονται συνήθως στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες και περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
7. Ταυτόχρονα, η ανεργία στα αστικά κέντρα σε ολόκληρη την Ε.Ε. αλλά και η σχετική αποκέντρωση των βιομηχανικών, τουριστικών και άλλων δραστηριοτήτων επιτρέπει στους μικρούς αγρότες να μην εγκαταλείπουν τόσο μαζικά όσο στο παρελθόν τις

- αγροτικές εκμεταλλεύσεις και να απασχολούνται ταυτόχρονα σε αυτές τις εξωγεωργικές δραστηριότητες προκειμένου να συμπληρώσουν το φθίνον εισόδημά τους από την αγροτική παραγωγή. Το φαινόμενο δηλαδή της πολυαπασχόλησης έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις σε όλες τις χώρες της Ε.Ε., καθώς είδαμε και παραπάνω.
8. Η εξέλιξη αυτή είναι γεγονός ότι προσφέρει εναλλακτικές δυνατότητες απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές χωρίς να διογκώνεται η ανεργία στα αστικά κέντρα και να ερημώνεται η ύπαιθρος, δημιουργώντας έτσι εθνικά και οικολογικά προβλήματα στις απομακρυσμένες περιοχές των διαφόρων χωρών. Ωστόσο, η πολυαπασχόληση δεν μπορεί να αποτελέσει πάντοτε λύση στο πρόβλημα της μείωσης του αγροτικού πληθυσμού δεδομένου ότι σε πολλές περιπτώσεις δεν υπάρχουν άλλες δραστηριότητες εκτός αγροτικού τομέα.
  9. Πάντως, η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρεί ότι η αύξηση πολυαπασχόλησης μέσω της δημιουργίας εξωαγροτικών δραστηριοτήτων μπορεί να συμβάλει στην ανακοπή της αγροτικής εξόδου και να βοηθήσει την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, όπου τα αγροτικά εισοδήματα φθίνουν λόγω της μείωσης της στήριξης και της προστασίας της Ευρωπαϊκής Γεωργίας. Γενικότερα, είναι γνωστό ότι τα τελευταία χρόνια η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί να "συνοδεύσει" την μεταρρύθμιση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής με μέτρα ολοκληρωμένης ανάπτυξης του αγροτικού χώρου ενισχύοντας την πολιτική αγροτικών διαρθρώσεων στα πλαίσια των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης.
  10. Πιο συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Ένωση σταδιακά ενθαρρύνει τη μείωση της αγροτικής παραγωγής με δύο στόχους: α) την μείωση των δαπανών που προκαλούνται από τα πλεονάσματα και β) την ανάπτυξη μιας νέου τύπου γεωργίας με λιγότερη εντατικοποίηση, τη χρήση τεχνικών φιλικών στο περιβάλλον και την παραγωγή υγιεινότερων αγροτικών προϊόντων. Ταυτόχρονα περιορίζει σταδιακά την προστασία και μειώνει τις θεσμικές τιμές ακολουθώντας τις δεσμεύσεις της στην GATT, προκρίνοντας άμεσες εισοδηματικές ενισχύσεις που αναπληρώνουν την απώλεια εισοδήματος λόγω μείωσης των τιμών. Τελικός στόχος φαίνεται να είναι η πλήρης αποσύνδεση του εισοδήματος των αγροτών από το επίπεδο των τιμών, δηλαδή οι τιμές μπορεί να κινούνται στο επίπεδο των διεθνών αλλά η απώλεια θα αντισταθμίζεται με άμεσες ενισχύσεις στο εισόδημα.
  11. Τα παραπάνω φαίνεται ότι εξυπηρετούν και την προοπτική της διεύρυνσης προς τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Είναι γνωστό ότι, αν η ΚΑΠ ισχύσει όπως είναι σήμερα και στις ΧΚΑΕ, θα διπλασιασθεί περίπου το κόστος της. Είναι συνεπώς αναγκαία η ριζική μεταρρύθμισή της, όπως εξάλλου προτείνεται και στην "Ατζέντα 2000" που παρουσίασε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 16/7/1997, όπου προτείνεται η μείωση των θεσμικών τιμών και η υιοθέτηση άμεσων εισοδηματικών ενισχύσεων οι οποίες δίνονται μόνο στους αγρότες των 15 χωρών μελών και όχι στους αγρότες στις χώρες ΚΑΕ. Ταυτόχρονα γίνονται σοβαρές σκέψεις για επανεθνικοποίηση μέρους τουλάχιστον των δαπανών της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής.
  12. Συμπερασματικά, φαίνεται πλέον καθαρά ότι από την αρχή της τρίτης χιλιετίας το διεθνές και Ευρωπαϊκό πλαίσιο ανάπτυξης της Ελληνικής γεωργίας θα είναι ριζικά διαφορετικό από ό,τι στο παρελθόν. Από την μια πλευρά αναμένεται μείωση της στήριξης και της προστασίας της Ευρωπαϊκής γεωργίας με απώτερη προοπτική τη μείωση των θεσμικών τιμών στα επίπεδα των διεθνών (δηλαδή 50% - 75% χαμηλότερες από τις σημερινές). Από την άλλη πλευρά προτείνεται χορήγηση άμεσων εισοδηματικών ενισχύσεων. Ταυτόχρονα πραγματοποιείται αύξηση των δαπανών για την βελτίωση των αγροτικών δομών και την ανάπτυξη εξωαγροτικών δραστηριοτήτων στον αγροτικό χώρο με στόχο τη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού μέσω της πολυαπασχόλησης κ.λ.π. Παράλληλα, ενισχύεται η στήριξη

της μη εντατικής παραγωγής, φιλικής στο περιβάλλον, καθώς και η παραγωγή προϊόντων ποιότητας.

13. Όλα τα παραπάνω σημαίνουν ότι ο Ελληνικός Αγροτικός Τομέας και συνεπώς η απασχόληση σε αυτόν θα επηρεαστούν σημαντικά. Από την μια πλευρά η αύξηση του ανταγωνισμού σε διεθνές πλέον επίπεδο θα περιορίζει συνεχώς τις τιμές και συνεπώς τα αγροτικά εισοδήματα. Αυτό σημαίνει ότι θα υπάρξει σημαντική πίεση στις λιγότερο αποδοτικές εκμεταλλεύσεις της χώρας μας ώστε να εγκαταλειφθούν μαζικά από τους αγρότες μας, με συνέπεια την ερήμωση ολόκληρων αγροτικών περιοχών. Από την άλλη πλευρά όμως, τόσο οι άμεσες εισοδηματικές ενισχύσεις, όσο και η αύξηση των δαπανών για την ανάπτυξη της βιολογικής γεωργίας κ.λ.π., καθώς και την εν γένει ανάπτυξη των εξωαγροτικών δραστηριοτήτων του αγροτικού χώρου μπορεί να περιορίσει δραστικά την αγροτική έξοδο και να συγκρατήσει τη μείωση της απασχόλησης, όχι τόσο στη γεωργία, αλλά σε άλλες δραστηριότητες στον αγροτικό χώρο. Ποιά θα είναι τελικά η επίδραση της Ευρωπαϊκής πολιτικής και των συναρτώμενων προς αυτή διεθνών εξελίξεων στην απασχόληση στον αγροτικό τομέα εξαρτάται προφανώς από τη σημερινή κατάσταση του αγροτικού τομέα και από την άσκηση Εθνικής Αγροτικής Πολιτικής (ΕΑΠ).

Γ. Εσωτερικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της αγροτικής απασχόλησης στην Ελλάδα

1. Σήμερα ο Ελληνικός αγροτικός τομέας βρίσκεται σε σημείο καμπής. Δύο δεκαετίες σχεδόν μετά την ένταξη της χώρας μας στην Ε.Ε, ο Ελληνικός αγροτικός τομέας δεν φαίνεται να επωφελήθηκε αρκετά από το άνοιγμα της κοινοτικής αγοράς, καθώς βρέθηκε απροετοίμαστος να ανταποκριθεί θετικά στον ενδοκοινοτικό ανταγωνισμό. Παρά τις πολύ σημαντικές εισροές από την Ε.Ε, ο αγροτικός τομέας βρίσκεται σε αδυναμία να καλύψει με εξαγωγές τις απαιτούμενες από την αύξηση της κατανάλωσης εισαγωγές αγροτικών προϊόντων παρά μόνο κατά 75-80% έναντι 100-120% στα τέλη της δεκαετίας της δεκαετίας '70 λίγο πριν την ένταξη. Παρά την αναμφισβήτητη εισοδηματική βελτίωση μεγάλου μέρους των αγροτών μας στην δεκαετία του '80, λόγω της σχετικής "γενναιοδωρίας" της ΚΑΠ αλλά και της εθνικής αγροτικής πολιτικής, σήμερα η Ελληνική γεωργία δεν παράγει παρά ελάχιστα περισσότερο από ό,τι στο τέλος της δεκαετίας του '70. Έτσι η αύξηση των αγροτικών εισοδημάτων προήλθε αποκλειστικά από τη μείωση του αριθμού των αγροτών και από τις άμεσες ενισχύσεις. Τα τελευταία χρόνια όμως μειώνεται η "γενναιοδωρία" της ΚΑΠ και η Εθνική πολιτική έχει στόχο τη μείωση του πληθωρισμού στο πλαίσιο του προγράμματος σύγκλισης και κάλυψης των κριτηρίων του Maastricht προκειμένου η χώρα μας να συμμετάσχει στην Ο.Ν.Ε. Συνεπώς, τα περιθώρια αυξήσεων των αγροτικών τιμών σε δραχμές υπολείπονται του ετήσιου ρυθμού πληθωρισμού. Με τον τρόπο αυτό ο Ελληνικός αγροτικός τομέας φαίνεται ότι δεν μπορεί πλέον να προσφέρει ικανοποιητικά αγροτικά εισοδήματα ούτε στους περισσότερους αποδοτικούς αγρότες στις περισσότερες ευνοημένες περιοχές, όπως π.χ. Θεσσαλία, όπως γινόταν στο παρελθόν.
2. Αν συνεχισθεί η σημερινή στασιμότητα της αγροτικής παραγωγής, τότε μοναδική δυνατότητα αύξησης των αγροτικών εισοδημάτων των αγροτών θα είναι η ραγδαία μείωση του αριθμού των απασχολούμενων αγροτών. Ηδη, ενώ σε ολόκληρη τη δεκαετία του '80 ο ετήσιος ρυθμός μείωσης του ενεργού αγροτικού πληθυσμού ήταν 2%, περίπου από τις αρχές της δεκαετίας του '90 ο ρυθμός αυτός επιταχύνεται και φαίνεται να φθάνει το 3%. Σε ορισμένες περιοχές μάλιστα όπως η Θράκη και η Ήπειρος, όπου δεν υπάρχουν δυνατότητες πολυαπασχόλησης, ο ρυθμός μείωσης των αγροτών είναι πολύ μεγαλύτερος. Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή το ποσοστό του ενεργού αγροτικού πληθυσμού ήταν το 1991 18,7% έναντι 27% το 1981 και 54% το 1961. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το ποσοστό των αγροτών μας παραμένει υψηλό συγκρινόμενο με αυτό άλλων χωρών μελών της Ε.Ε. (π.χ. στη

Γαλλία 5% ή με το μέσο όρο της Ε.Ε που είναι 6%). Το κρίσιμο όμως ζήτημα είναι ότι στη χώρα μας, καθώς μειώνεται ο αριθμός των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα, δεν μειώνεται ταυτόχρονα και ο αριθμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, έτσι ώστε να διευρύνεται ο αγροτικός κλήρος αυτών που παραμένουν στη γεωργία. Ο αριθμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητος από το 1971 μέχρι σήμερα, 800.000 περίπου. Οι αγρότες που εγκαταλείπουν τη γεωργία σπανίως πωλούν την αγροτική τους εκμετάλλευση προτιμώντας να την νοικιάζουν ή να ασχολούνται με αυτήν παράλληλα με το κύριο επάγγελμά τους, έστω και από απόσταση, περιμένοντας να αποκτήσει οικοπεδική αξία. Αυτή η κατάσταση σημαίνει ότι, ακόμη και αν μειώνεται ο αριθμός των αγροτών, το εισόδημα κατ' απασχολούμενο δεν αυξάνεται τόσο όσο θα μπορούσε να αυξηθεί αν διευρυνόταν ταυτόχρονα ο αγροτικός κλήρος.

3. Τα αίτια της στασιμότητας του αγροτικού προϊόντος τα τελευταία 20 χρόνια θα πρέπει να αναζητηθούν σε μια σειρά παράγοντες που συνδέονται με την μείωση των επενδύσεων στη γεωργία (κατά 2-3% ετησίως), με την αδυναμία εκσυγχρονισμού των μεθόδων διαχείρισης των εκμεταλλεύσεων, με την δυσκολία παραγωγής προϊόντων ποιότητας και υψηλής προστιθέμενης αξίας και με υψηλή ενεργό ζήτηση στην εθνική και την διεθνή αγορά, με την σχετική ευκολία εξασφάλισης εισοδήματος λόγω των μηχανισμών στήριξης της ΚΑΠ αλλά και του "κοινωνικού" ρόλου αρκετών συνεταιριστικών οργανώσεων κ.α. Ωστόσο θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο σημαντικότερος ίσως λόγος της παρατηρούμενης στασιμότητας είναι ότι από το τέλος της δεκαετίας του '70 δεν κατέστη δυνατό να αυξηθούν περισσότερο οι φυσικές αποδόσεις όλων σχεδόν των αγροτικών προϊόντων. Η χρονική αυτή στιγμή συμπίπτει με την σε μεγάλο βαθμό ολοκλήρωση της εκμηχάνισης και της χρήσης των βιομηχανικών εισροών (λιπασμάτων, φαρμάκων κ.λ.π.), πράγμα που είχε επιτρέψει την τεράστια αύξηση του αγροτικού προϊόντος στις προηγούμενες μεταπολεμικές δεκαετίες (3-4% ετησίως). Φαίνεται συνεπώς ότι από την εποχή εκείνη (τέλη δεκαετίας '70) έπρεπε να έχει αρχίσει ο διαρθρωτικός και θεσμικός εκσυγχρονισμός του Ελληνικού αγροτικού τομέα. Μόνο έτσι θα ήταν δυνατή η διεύρυνση του μεγέθους των αγροτικών εκμεταλλεύσεων καθώς συνεχιζόταν η αγροτική έξοδος, η εκπαίδευση των αρχηγών εκμεταλλεύσεων, η σωστή οργάνωση των γεωργικών εφαρμογών, η ορθολογική λειτουργία των συνεταιριστικών οργανώσεων κ.λ.π.
4. Είναι γεγονός ότι η σχετική εισοδηματική ευημερία των πιο δυναμικών αγροτών που εξασφαλίστηκε με την εφαρμογή της ΚΑΠ στη δεκαετία του '80 ανέβαλε τον αναγκαίο θεσμικό και διαρθρωτικό εκσυγχρονισμό με αποτέλεσμα σήμερα όπου το διεθνές περιβάλλον είναι δυσμενές, ο Ελληνικός αγροτικός τομέας να βρίσκεται σε μεγάλη δυσκολία να αντιμετωπίσει τις νέες προκλήσεις. Ωστόσο, ο αγροτικός τομέας στη χώρα μας έχει τεράστια σημασία τόσο για την παραγωγή εισοδημάτων (συμμετοχή κατά 15% περίπου στο ΑΕΠ) όσο και στην απασχόληση (18,7%) του ενεργού πληθυσμού καθώς επίσης και στις εξαγωγές της χώρας (περίπου 30%). Συνεπώς η στασιμότητα και η κρίση στον αγροτικό τομέα επηρεάζει σοβαρά ολόκληρη την Εθνική οικονομία. Εξάλλου σε όλες τις Ελληνικές περιφέρειες εκτός Αθήνας και Θεσσαλονίκης ο αγροτικός τομέας παραμένει ο σημαντικότερος τομέας για την ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας. Από την άποψη αυτή η Ελλάδα έχει πολύ σημαντικούς λόγους να ενδιαφέρεται για το μέλλον της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, για το επίπεδο στήριξης και προστασίας της Ευρωπαϊκής Γεωργίας και βέβαια για τις συζητήσεις που αφορούν την πιθανή επανεθνικοποίηση των δαπανών για την Ευρωπαϊκή γεωργία.
5. Το ενδιαφέρον για την ανάπτυξη του Ελληνικού αγροτικού τομέα συνδέεται άμεσα προφανώς με το ζήτημα της απασχόλησης δεδομένου ότι η ανεργία και στη χώρα μας έχει πάρει διαστάσεις με τάση να αυξάνεται συνεχώς. Το σημερινό ποσοστό

- αγροτικού πληθυσμού είναι βέβαια ακόμη το υψηλότερο από όλες τις χώρες μέλη της Ε.Ε αλλά συγκαλύπτει ορισμένα δημογραφικά χαρακτηριστικά κρίσιμης σημασίας για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα.
6. Από τους 668.766 απασχολούμενους στον αγροτικό τομέα (Απογραφή 1991) 230.276 (δηλ. ποσοστό 35%) είναι μεγαλύτεροι από 55 ετών και 47.515 (δηλ. 7%) είναι μεγαλύτεροι των 65 ετών. Σημασία έχει ότι τα αντίστοιχα ποσοστά στους άλλους τομείς είναι 10% και 1%. Αντίθετα μόνο 89.824 είναι μεταξύ 20-30 ετών (δηλ. 10%) στον αγροτικό τομέα. Συνολικότερα τα στοιχεία δείχνουν ότι μέσα σε 30 χρόνια, 1961-1991, υπήρξε συστηματική αποχώρηση από τη γεωργία των πιο δυναμικών ηλικιών (20-25 ετών) δεδομένου ότι το ποσοστό των ηλικιών αυτών στο σύνολο των απασχολούμενων στη γεωργία από 67% το 1961 μειώθηκε στο 41% το 1991. Πρόκειται για προφανές "ηλικιακό έλλειμμα" που δυσκολεύει την αναπτυξιακή δυναμική της γεωργίας. Παράλληλα, η κατάσταση αυτή δείχνει ότι μέσα σε 10 χρόνια το 42% των αγροτών, που είναι άνω των 55 ετών σήμερα θα έχει αποχωρήσει από τη γεωργία λόγω ηλικίας. Έτσι με τους σημερινούς χαμηλούς ρυθμούς εισόδου νέων αγροτών στο γεωργικό επάγγελμα στα επόμενα δέκα χρόνια το ποσοστό των απασχολούμενων δεν θα ξεπερνά το 10%. Αν υπολογισθεί και το ποσοστό αυτών που εγκαταλείπουν τη γεωργία, όχι λόγω ηλικίας αλλά για άλλους λόγους, με βάση τον ιστορικό ρυθμό αγροτικής εξόδου, τότε βάσιμα μπορεί να εκτιμήσει κανείς ότι το ποσοστό θα είναι μάλλον χαμηλότερο από 10%. Τίθεται συνεπώς και πάλι το ζήτημα του μεγάλου αριθμού των αγροτικών εκμεταλλεύσεων που θα εγκαταλειφθούν. Κατά πόσο δηλαδή η αναπόφευκτη μείωση αγροτικού πληθυσμού θα συμβάλει στην αύξηση του κλήρου των αγροτών που παραμένουν και συνεπώς στην αύξηση του αγροτικού εισοδήματος τους μέσω της μεταβίβασης των εκτάσεων που εγκαταλείπονται. Τίθεται ωστόσο και ένα δεύτερο ζήτημα: Κατά πόσο είναι δυνατό να ανακοπεί η αγροτική έξοδος των πιο δυναμικών αγροτών ηλικίας 20-25 ετών, και κατά πόσο είναι δυνατόν η αναπόφευκτη αγροτική έξοδος να μην πάρει τέτοιες διαστάσεις σε ορισμένες προβληματικές, ακριτικές περιοχές, ώστε να δημιουργηθούν προβλήματα ερήμωσης με οικολογικές και Εθνικές συνέπειες.
  7. Η Ελληνική γεωργία εκτός από το "ηλικιακό έλλειμμα" χαρακτηρίζεται και από το λεγόμενο "εκπαιδευτικό έλλειμμα", δηλαδή χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης των αγροτών σε σχέση με αυτό των άλλων επαγγελματιών. Από τους 663.766 απασχολούμενους στον αγροτικό τομέα ποσοστό 81% είχαν εκπαίδευση Δημοτικού Σχολείου ή κατώτερη και από αυτούς οι 58.765 (9%) δεν γνώριζαν καθόλου γραφή και ανάγνωση. Το σχετικό ποσοστό αυτών που απασχολούνται στους άλλους τομείς της οικονομίας δεν ξεπερνά το 33% και 1% αντιστοίχως. Ακόμη χειρότερα, τα στοιχεία δείχνουν ότι ένας στους τρεις απασχολούμενους στον αγροτικό τομέα μέχρι 45 ετών έχει εκπαίδευση Δημοτικού Σχολείου ή κατώτερη. Αυτή η κατάσταση φανερώνει ότι οι περισσότεροι μορφωμένοι νέοι δεν ασχολούνται με το αγροτικό επάγγελμα με άμεση συνέπεια την γενικότερη αναπτυξιακή υστέρηση του αγροτικού τομέα. Τίθεται συνεπώς άμεσα το ζήτημα της εκπαίδευσης και κατάρτισης όλων των αγροτών και ιδιαίτερα των νέων αγροτών αλλά και το ζήτημα της συγκράτησης των πιο μορφωμένων νέων στον αγροτικό τομέα.
  8. Εκτός από το ηλικιακό και το εκπαιδευτικό έλλειμμα που συγκαλύπτεται από το υψηλό φαινομενικά ποσοστό των απασχολούμενων στον Αγροτικό Τομέα, υπάρχει ακόμη σοβαρό πρόβλημα υποαπασχόλησης, δηλαδή ένα μέρος των αγροτών μας υποαπασχολείται κυρίως λόγω της έντονης εποχικότητας της αγροτικής παραγωγής. Η εποχικότητα αυτή οφείλεται κυρίως στη σύνθεση της αγροτικής παραγωγής όπου κυριαρχεί η φυτική παραγωγή (70%), αλλά και στο μικρό μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Το μέγεθος της υποαπασχόλησης δεν έχει υπολογισθεί επακριβώς αλλά σύμφωνα με ορισμένα στοιχεία οι αγρότες που πραγματοποιούν 270 ημερομίσθια το χρόνο (όριο πλήρους απασχόλησης) δεν ξεπερνούν το 50%. Το

φαινόμενο της υποαπασχόλησης εμφανίζεται κυρίως στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές όπου οι εργαζόμενοι στον Αγροτικό Τομέα δεν βρίσκουν συμπληρωματική απασχόληση εκτός της γεωργίας. Στις πεδινές περιοχές και κυρίως στις τουριστικές περιοχές, η υποαπασχόληση των αγροτών βρίσκει διεξόδους σε άλλες δραστηριότητες και οι ανάγκες σε εργατικό δυναμικό στις περιόδους αιχμής καλύπτονται με την απασχόληση ξένης εργασίας. Σύμφωνα με ορισμένα στοιχεία το 15% του συνόλου των ημερομισθίων που πραγματοποιούνται στον ελληνικό αγροτικό τομέα είναι ξένα (μη οικογενειακή εργασία). Ανεπίσημα στοιχεία ανεβάζουν τον αριθμό των ξένων εργατών που ασχολούνται λιγότερο ή περισσότερο με αγροτικές εργασίες σε 150-200 χιλιάδες άτομα. Πόσα ημερομίσθια πραγματοποιούν αυτοί οι ξένοι (αλλοδαποί) εργάτες παραμένει άγνωστο και χρειάζεται ειδική έρευνα. Τίθενται συνεπώς σοβαρά ζητήματα πολιτικής που αφορούν την απορρόφηση της υποαπασχόλησης στον Αγροτικό Τομέα αλλά και πολιτικής έναντι των αλλοδαπών εργατών στη γεωργία. Το δεύτερο μάλιστα ζήτημα συνδέεται άμεσα και με το κόστος παραγωγής, δεδομένης της χαμηλής αμοιβής των ξένων εργατών.

Δ. Προτάσεις πολιτικής για την απασχόληση στον αγροτικό τομέα

1. Οι προηγούμενες διαπιστώσεις υποδεικνύουν ότι χρειάζεται σοβαρή αντιμετώπιση του ζητήματος της απασχόλησης στον Αγροτικό Τομέα. Απαιτούνται συγκεκριμένα μέτρα Εθνικής Αγροτικής Πολιτικής προκειμένου όχι μόνο να συγκρατηθεί ο αγροτικός πληθυσμός στις αγροτικές περιοχές, αλλά και να υπάρξουν σοβαρά κίνητρα ηλικιακής και μορφωτικής βελτίωσης του εργατικού δυναμικού που απασχολείται στον αγροτικό τομέα. Το ζήτημα δηλαδή δεν είναι μόνο να μην αυξηθεί η ανεργία στα αστικά κέντρα αλλά και να επιτευχθεί η ανάπτυξη της ελληνικής γεωργίας η οποία κυρίως στηρίζεται στην ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού. Απαιτείται χάραξη μίας Εθνικής Αγροτικής Πολιτικής (ΕΑΠ), η οποία θα συνοδεύει, θα διορθώνει, θα συμπληρώνει την ΚΑΠ. Η πολιτική αυτή από τη μια πλευρά θα πρέπει να ενισχύει πρωτοβουλίες και να παίρνει μέτρα προς την κατεύθυνση της ολοκληρωμένης ανάπτυξης του αγροτικού χώρου με στόχο να αυξηθεί η απασχόληση στις αγροτικές περιοχές εκτός γεωργίας, ώστε να συγκρατηθεί ο πληθυσμός στον αγροτικό χώρο, όχι απαραίτητως στο γεωργικό επάγγελμα. Από την άλλη πλευρά θα πρέπει να ενισχύει την ποιοτική βελτίωση του εργατικού δυναμικού στη γεωργία με κίνητρα για τους νέους αγρότες, με ενισχύσεις για την εκπαίδευση των αγροτών, με μέτρα για την έξοδο των γηραιότερων από το αγροτικό επάγγελμα, με την ορθολογική διαχείριση των εκτάσεων που εγκαταλείπονται κ.λ.π. Στόχος θα είναι η βελτίωση της ποιότητας των παραγομένων προϊόντων (τυποποίηση, οικολογικά προϊόντα κ.λ.π.) και η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, έτσι ώστε η ελληνική γεωργία να γίνει και περισσότερο διεθνώς ανταγωνιστική και οι αγρότες να μπορούν να αποκτήσουν υψηλότερα εισοδήματα.
2. Η αναγκαιότητα χάραξης και εφαρμογής μιας ΕΑΠ συμβιβάζεται απολύτως με την εφαρμογή της ΚΑΠ και τη συμμετοχή της χώρας μας στην Ε.Ε. Εξάλλου, όπως έχει ήδη τονιστεί σήμερα η Εθνική Αγροτική Πολιτική γίνεται περισσότερο αναγκαία μετά τις εξελίξεις που σημειώνονται στην ΚΑΠ. Όπως αναφέρθηκε ήδη, η ΚΑΠ βρίσκεται σήμερα σε συνεχή υποχώρηση για πολλούς λόγους μεταξύ των οποίων είναι και η επικείμενη διεύρυνση προς ανατολάς. Η μείωση της στήριξης και της προστασίας της ΚΑΠ έχει αρχίσει και συνεχίζεται εντονότερη ενώ η αλλαγή φιλοσοφίας στήριξης της γεωργίας μπορεί να οδηγήσει σταδιακά ακόμη και στην επανεθνικοποίηση όλων ή μέρους των δαπανών στήριξης της ευρωπαϊκής γεωργίας. Η σταδιακή αλλαγή του τρόπου στήριξης της γεωργίας, δηλ. από την στήριξη ενός επιπέδου υψηλών τιμών - κοινού σε ευρωπαϊκό επίπεδο - στη στήριξη των αγροτικών εισοδημάτων, έχει βεβαίως σοβαρά πλεονεκτήματα διότι μπορεί έτσι να γίνει δικαιότερη κατανομή και να ευνοηθούν οι μικρότεροι αγρότες, συνεπώς και οι Έλληνες αγρότες. Όμως, αν η

Ε.Ε. δεν στηρίζει πλέον ένα κοινό επίπεδο τιμών (υψηλότερο από το επίπεδο τιμών της διεθνούς αγοράς), τότε οι βασικές αρχές της ΚΑΠ παύουν να ισχύουν. Δηλαδή τόσο ο κοινός καθορισμός τιμών όσο και η κοινοτική προτίμηση (δηλαδή η προστασία στα σύνορα από τρίτες χώρες) δεν έχουν νόημα αν οι τιμές στην Ε.Ε. είναι ίδιες με τις διεθνείς τιμές. Μένει μόνο η τρίτη αρχή της χρηματοδοτικής αλληλεγγύης, δηλαδή η αρχή της κοινοτικής χρηματοδότησης της στήριξης της Ευρωπαϊκής Γεωργίας. Όμως και η τρίτη αυτή αρχή κλονίζεται εφόσον δεν είναι απαραίτητη για την ομαλή διακίνηση των αγροτικών προϊόντων στο πλαίσιο της εσωτερικής και της διεθνούς αγοράς. Και πράγματι δεν είναι απαραίτητη διότι οι τιμές σε όλες τις χώρες θα είναι κοινές, έστω κι αν βρίσκονται στο επίπεδο των διεθνών τιμών. Αν όμως δεν είναι αναγκαίο για την εύρυθμη λειτουργία της κοινοτικής αγοράς η χρηματοδότηση να γίνεται σε κοινοτικό επίπεδο από την Ε.Ε., τότε με βάση την αρχή της επικουρικότητας μπορεί να γίνεται από κάθε ένα κράτος-μέλος. Για το λόγο αυτό η επανεθνικοποίηση των δαπανών στήριξης της Ευρωπαϊκής Γεωργίας είναι δυνατή, πιθανή και κυρίως επιθυμητή στην προοπτική της Διεύρυνσης. Εξάλλου και στην "Ατζέντα 2000", προτείνεται εμμέσως ένα μέρος των δαπανών της ΚΑΠ να αναληφθεί από τα κράτη-μέλη. Μια τέτοια προοπτική όσο κι αν είναι, ίσως, απομακρυσμένη πρέπει να αντιμετωπίζεται από σήμερα με σοβαρότητα. Μια πιθανή, μερική έστω, επανεθνικοποίηση των δαπανών της ΚΑΠ, θα δημιουργήσει τεράστια δημοσιονομικά προβλήματα στην Ελλάδα (διότι πρόκειται για Κοινοτική εισροή μεγαλύτερη από ένα τρις δραχμές ετησίως), μπορεί όμως να προσφέρει περισσότερη ευχέρεια στην Ελληνική Αγροτική Πολιτική αν βέβαια συνεχίζεται η Κοινοτική Χρηματοδότηση για διαρθρωτικές παρεμβάσεις στον Αγροτικό Τομέα. Η προοπτική της ΚΑΠ προφανώς εξαρτάται από πολλούς παράγοντες οι κυριότεροι των οποίων είναι η Διεύρυνση προς Ανατολάς, ο νέος Γύρος Διαπραγματεύσεων της GATT (ΠΟΕ), οι εξελίξεις στην Ο.Ν.Ε., η δημιουργία Μεσογειακής Ζώνης Ελευθέρων Ανταλλαγών κ.α. Σε κάθε περίπτωση, η Εθνική Αγροτική Πολιτική θα πρέπει να έχει δύο βασικούς στόχους: την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου, την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής γεωργίας. Και οι δύο αυτές κατευθύνσεις συνδέονται άμεσα με την απασχόληση στον αγροτικό τομέα.

3. Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη του Αγροτικού Χώρου ως στόχος της αγροτικής πολιτικής θα πρέπει να περιλαμβάνει επιμέρους μέτρα που έχουν ως αποτέλεσμα την δημιουργία θέσεων απασχόλησης, όχι απαραίτητα στη γεωργία, αλλά σε συνδεδεμένες (ή όχι) μ' αυτήν δραστηριότητες. Τα μέτρα αυτά μπορεί να είναι κίνητρα σε βιομηχανικές, βιοτεχνικές ή τουριστικές επιχειρήσεις που εγκαθίστανται σε αγροτικές περιοχές, ενθάρρυνση σε πρωτοβουλίες των αγροτών και των αγροτικών συνεταιρισμών να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους στο χώρο του τουρισμού ή της επεξεργασίας των αγροτικών προϊόντων κ.λ.π. Τα μέτρα αυτά ήδη εφαρμόζονται μέσω - του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και των Κανονισμών της ΚΑΠ - καθώς και της Κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER. Το ζήτημα είναι ότι όλα τα παραπάνω δεν εφαρμόζονται με αποτελεσματικό τρόπο (π.χ. πολλά κονδύλια δεν οδηγήθηκαν στη γεωργία, αλλά σε άλλες δραστηριότητες) και δεν έχουν ακόμη πάρει σημαντικές διαστάσεις ιδίως στις περιοχές που έχουν περισσότερη ανάγκη. Επίσης, χρειάζονται μέτρα επαγγελματικής κατάρτισης των νέων που θέλουν να φύγουν από τη γεωργία και να ασχοληθούν με άλλα επαγγέλματα στον αγροτικό χώρο. Γενικότερα, χρειάζονται παρεμβάσεις που μπορούν να δημιουργήσουν συνθήκες αξιοπρεπούς διαβίωσης στους κατοίκους των αγροτικών περιοχών που εκ των πραγμάτων δεν μπορούν να παραμείνουν στη γεωργία λόγω του μικρού κλήρου, ή που αναζητούν παράλληλα με την μικρή εκμετάλλευσή τους και συμπληρωματικά εισοδήματα. Δυνατότητες υπάρχουν, αν αξιοποιηθούν οι τοπικές δυνατότητες, αν η αναπτυξιακή προσπάθεια στηριχθεί στην Νομαρχιακή

Αυτοδιοίκηση και στις τοπικές επιχειρηματικές, ιδιωτικές ή συλλογικές πρωτοβουλίες. Ακόμη και στις πιο ορεινές και απομακρυσμένες περιοχές μπορούν να ανθήσουν τέτοιες πρωτοβουλίες αν στηριχθούν κατάλληλα.

4. Η ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής γεωργίας θα βοηθηθεί προφανώς από μέτρα βελτίωσης της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού που ασχολείται με τον τομέα αυτό. Ταυτόχρονα όμως θά βοηθήσει στην αύξηση των αγροτικών εισοδημάτων των αγροτών και συνεπώς στην συγκράτηση της αγροτικής εξόδου από τη γεωργία. Είναι γνωστό ότι η διεθνής ανταγωνιστικότητα της ελληνικής γεωργίας έχει μειωθεί σημαντικά τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Τα ελληνικά αγροτικά προϊόντα υστερούν δυστυχώς πολλές φορές σε ποιότητα (ή τουλάχιστον σε εμφάνιση και ποικιλίες) και συχνά κοστίζουν ακριβότερα. Τα αίτια αυτής της κατάστασης που σταδιακά οδηγεί την ελληνική γεωργία να χάνει μερίδια αγοράς τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς είναι αρκετά γνωστή και έχουν αναλυθεί επαρκώς. Μια απλή αναφορά όμως μπορεί να μην είναι εντελώς περιττή. Ετσι, ως βασική αιτία της σημερινής κατάστασης πρέπει να αναφερθεί η ανυπαρξία βούλησης τόσο από το κράτος όσο και από τους αγρότες να επιχειρήσουν - την εκκρεμούσα πράγματι εδώ και δύο δεκαετίες - αναγκαία διαρθρωτική προσαρμογή τόσο στο μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων όσο και στον τρόπο διαχείρισής τους. Αντί της μεγέθυνσης των αγροτικών εκμεταλλεύσεων που θα πρόσφερε υψηλότερο εισόδημα στον αρχηγό της και τα μέλη της οικογένειας, έγινε απλώς εντατικοποίηση της χρήσης των εισροών και των φυσικών πόρων μέσα στην υπάρχουσα μικρή και πολυτεμαχισμένη εκμετάλλευση. Ομως η εντατικοποίηση άγγιξε τα όρια της τόσο από τεχνικής όσο και από οικολογικής πλευράς, ενώ η αύξηση της παραγωγής άρχισε να περιορίζεται και από τις ποσοστώσεις της ΚΑΠ από το 1989 και μετά. Οπως έχει αναφερθεί, εφόσον καμία προσπάθεια δεν έγινε μέχρι τώρα να αξιοποιηθούν ορθολογικά οι εκτάσεις των αγροτικών εκμεταλλεύσεων που εγκαταλείπονται ή υπολειπόμενες προς όφελος των αγροτών που παραμένουν, μια τέτοια πολιτική είναι σήμερα περισσότερο αναγκαία. Με βάση τις δυσμενείς εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον που αναφέραμε, οι σχετικές εκτιμήσεις υπολογίζουν ότι μέχρι το 2010 οι μισές περίπου αγροτικές εκμεταλλεύσεις θα έχουν εγκαταλειφθεί με τον ένα ή τον άλλο τρόπο (αποχώρηση λόγω γήρατος ή θανάτου και αναζήτηση άλλου επαγγέλματος περισσότερο προσοδοφόρου). Συνεπώς, μόνο με μια γενναία πολιτική γης που θα περιλαμβάνει οργανισμούς διαχείρισης γης και κυρίως αυστηρή εφαρμογή των χρήσεων γης μπορεί να ωθήσει τους κληρονόμους γεωργικής γης να την μεταβιβάσουν σε αγρότες χωρίς να περιμένουν την οικοπεδική αξιοποίησή της. Από την άλλη πλευρά χρειάζονται γενναία μέτρα χρηματοδότησης και πλήρους φορολογικής απαλλαγής των αγοραστών αγροτικής γης που είναι κατά κύριο επάγγελμα αγρότες. Σίγουρα, το Κτηματολόγιο και το Μητρώο Αγροτών θα βοηθήσει προς αυτή την κατεύθυνση, χωρίς όμως την αλλαγή του κληρονομικού δικαίου δεν μπορεί να επιτύχει η προσπάθεια δημιουργίας βιώσιμων αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Οσον αφορά στον τρόπο διαχείρισης των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, η εκπαίδευση και η κατάρτιση παίζει τον πρωτεύοντα ρόλο ενώ η ανανέωση του ανθρώπινου δυναμικού με "δυναμικές" ηλικίες εξασφαλίζει μεγαλύτερη διάθεση για ανάληψη κινδύνων και νέες καινοτομίες. Είναι συνεπώς προφανές ότι μέτρα που ωθούν τους νέους να ασχοληθούν με το αγροτικό επάγγελμα ή συγκρατούν στο αγροτικό επάγγελμα αυτούς τους νέους που ήδη είναι αγρότες, έχουν τεράστια σημασία. Ταυτόχρονα, κίνητρα για εκπαίδευση και κατάρτιση όλων των αγροτών και ιδίως των νέων αγροτών έπρεπε να έχουν εφαρμοσθεί εδώ και δύο δεκαετίες.
5. Πρόσφατα ψηφίστηκε νόμος (no. 2520/1997) σχετικός με κίνητρα προς τους νέους αγρότες και με την δημιουργία ενός οργανισμού εκπαίδευσης και κατάρτισης των αγροτών. Ο νόμος περιλαμβάνει για πρώτη φορά σημαντικά κίνητρα - ενισχύσεις -

φορολογικές απαλλαγές και ατέλειες για αγροτικές κατασκευές κυρίως για τους νέους αγρότες καθώς και για τις μεταβιβάσεις αγροτικής γης (δείτε παράρτημα 1), χωρίς ωστόσο να θίγει το ζήτημα του κληρονομικού δικαίου. Δυστυχώς δεν προβλέπει ισχυρότερες ενισχύσεις στους αγρότες που θα είναι εφοδιασμένοι με το "Πράσινο Πιστοποιητικό" (δηλ. έχουν υποστεί αγροτική εκπαίδευση μετά το Γυμνάσιο). Θα έπρεπε ωστόσο τα κίνητρα για εκπαίδευση και κατάρτιση να είναι ισχυρά - έτσι ώστε να αντιμετωπισθεί γρηγορότερα και ειδικότερα το "εκπαιδευτικό έλλειμμα" των ασχολούμενων στη γεωργία. Επίσης, ο νόμος θα έπρεπε να περιλαμβάνει και ορισμένα μέτρα για την "πολιτιστική ανάπτυξη" των αγροτικών περιοχών, ως κίνητρο συγκράτησης των νέων αγροτών στη γεωργία ή γενικότερα στον αγροτικό χώρο ώστε να αλλάξει η σημερινή κατάσταση του "ηλικιακού ελλείμματος" που μαστίζει την ελληνική ύπαιθρο. Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι εκεί που ο νόμος είναι εξαιρετικά άτολμος είναι στο ζήτημα της ενίσχυσης των πρωτοβουλιών τόσο των αγροτικών οργανώσεων όσο και της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης σέ ό,τι αφορά την αγροτική εκπαίδευση. Ο υπό σύσταση οργανισμός αγροτικής εκπαίδευσης βρίσκεται υπό τον ασφυκτικό έλεγχο του Υπουργείου Γεωργίας σ' αντίθεση μ' ό,τι συμβαίνει σ' άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπου οι αγροτικές οργανώσεις και η τοπική αυτοδιοίκηση έχουν σημαντικό ρόλο στην αγροτική εκπαίδευση.

6. Μέχρι στιγμής επίσης δεν έχει αντιμετωπισθεί ένα σημαντικό πρόβλημα - από τη λύση του οποίου εξαρτάται η συμπεριφορά των αγροτών που αφορά τις επιχειρηματικές αποφάσεις τους τόσο για την διεύρυνση της εκμετάλλευσής τους όσο και για την διαχείρισή της. Το πρόβλημα αυτό είναι η ουσιαστική απουσία κάθε τεχνικής και διαχειριστικής συμβουλευτικής στήριξης των αγροτών με ένα δίκτυο "Κοινωνικοοικονομικών συμβούλων" όπως συμβαίνει σ' όλες τις χώρες-μέλη της Ε.Ε.Ο ρόλος των συμβούλων των αγροτών είναι προφανής καθώς και η τεράστια σημασία τους για την διαρθρωτική προσαρμογή της ελληνικής γεωργίας. Ο οργανισμός που θα πρέπει να δημιουργηθεί άμεσα μπορεί να είναι μικτός δηλαδή κρατικό-συνεταιριστικός, είτε συνεταιριστικός, είτε ιδιωτικός με κρατική ενίσχυση στα πλαίσια των επαγγελματικών οργανώσεων των αγροτών (Ομοσπονδίες - τοπικοί αγροτικοί Σύλλογοι). Οι κοινωνικοοικονομικοί- τεχνικοί σύμβουλοι θα πρέπει να έχουν κατάλληλη εκπαίδευση να συνεργάζονται με την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και τις αγροτικές οργανώσεις (αν ανήκουν στο κράτος) και κυρίως θα πρέπει να εμπνέονται από ζήλο για την ανάπτυξη της ελληνικής υπαίθρου και της ελληνικής γεωργίας.
7. Τέλος πρέπει να σημειωθεί ότι το ζήτημα της διαρθρωτικής προσαρμογής της ελληνικής γεωργίας (που αποτελεί προϋπόθεση για τη βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητάς της και της αύξησης των αγροτικών εισοδημάτων με στόχο πάντοτε τη συγκράτηση της αγροτικής εξόδου των πιο δυναμικών ηλικιών των αγροτών μας) δεν εξαντλείται μόνο με την διεύρυνση και αναβάθμιση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και την ορθολογική διαχείρισή τους ούτε με το σύστημα κοινωνικοοικονομικών-τεχνικών αγροτικών συμβούλων. χρειάζεται μια νέα πολιτική για την ενεργοποίηση των αγροτικών συνεταιρισμών στο στάδιο της εμπορίας (μάρκετινγκ) - μεταποίησης αγροτικών προϊόντων και της προμήθειας εισροών, με στόχο τη μείωση του κόστους παραγωγής, χρειάζεται μια νέα πολιτική για το εμπόριο των αγροτικών προϊόντων: κεντρική και περιφερειακές αγορές, εμπλοκή των συνεταιρισμών στον έλεγχο των τιμολογίων κ.λ.π., με στόχο τη μείωση της διαφοράς τιμών μεταξύ του παραγωγού και του τελικού καταναλωτή, χρειάζεται μια νέα πολιτική για την παραγωγή προϊόντων με υψηλή ζήτηση στο εσωτερικό και εξωτερικό και κυρίως των κτηνοτροφικών προϊόντων (όπου το εμπορικό έλλειμμα είναι τεράστιο) με στόχο τη βελτίωση του εμπορικού μας ισοζυγίου και το άνοιγμα νέων αγορών στις ΧΚΑΕ και στη Μ. Ανατολή, χρειάζεται επίσης μια πολιτική για

τους αλλοδαπούς εργάτες στον αγροτικό χώρο.

8. Τελική αλλά όχι τελευταία επισήμανση είναι ότι σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη τόσο του αγροτικού χώρου όσο και της γεωργίας, από την οποία εξαρτάται η αγροτική απασχόληση, είναι ο καθορισμός αγροτικών ζωνών στην ελληνική επικράτεια. Είναι προφανές σήμερα ότι ο ελληνικός αγροτικός χώρος είναι έντονα διαφοροποιημένος σε τουλάχιστον τέσσερις περιοχές-τύπους. πεδινές περιοχές ορεινές, ημιορεινές και προβληματικές περιοχές τουριστικές ζώνες περιαστικές ζώνες. Θα πρέπει όλα τα μέτρα πολιτικής τόσο για την ανάπτυξη όσο και για την απασχόληση να εξειδικεύονται ανάλογα με τον κάθε τύπο αγροτικού χώρου δεδομένου ότι τόσο τα οικονομικά όσο και τα κοινωνικά και βέβαια τα φυσικά χαρακτηριστικά τους διαφέρουν σημαντικά όπως και οι δυνατότητές τους. Η περαιτέρω ανάπτυξη του ζητήματος ωστόσο ξεφεύγει από τα όρια της παρούσης εργασίας, δεδομένου μάλιστα ότι δεν είναι επαρκείς οι μέχρι σήμερα διεξαχθείσες έρευνες και μελέτες ώστε να επιτρέπουν πιο εξειδικευμένες προτάσεις. Υπό το ίδιο πνεύμα ακολουθούν και ορισμένες προτάσεις μέτρων.

Ε. Προτάσεις μέτρων για την απασχόληση στον ελληνικό αγροτικό τομέα¹. ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

α) Για την συγκράτηση των νέων στο αγροτικό επάγγελμα χρειάζεται πλέον του Κοινοτικού Καθεστώτος πρώτης εγκατάστασης και η θέσπιση εθνικού καθεστώτος που θα πρέπει να περιλαμβάνει: Πριμοδότηση για την πρώτη εγκατάσταση του νέου αγρότη, ώστε να αποκτήσει την απαραίτητη γη και τον εξοπλισμό. Αυτό μπορεί να γίνει με συμπληρωματική εθνική χρηματική ενίσχυση (πλέον της Κοινοτικής) με προσαρμογή των προϋποθέσεων χορήγησης της κοινοτικής και εθνικής ενίσχυσης στην ελληνική πραγματικότητα (μικρός ιδιόκτητος κλήρος, μακροχρόνια διαδικασία οριστικής εγκατάστασης του νέου αγρότη κ.λ.π.). Επίσης, ο νέος αγρότης μπορεί να ενισχυθεί με επιδοτούμενα δάνεια για αγορά γης, κατασκευή κατοικίας και εγκαταστάσεων κ.λ.π. Παράλληλα η πλήρης φορολογική απαλλαγή των μεταβιβάσεων αγροτικής γης (πώληση, δωρεά, γονική παροχή κ.λ.π.) μπορεί να αποτελέσει σημαντική βοήθεια στο ξεκίνημα του νέου αγρότη. Ο νόμος 2520/1997 προσφέρει τέτοιες απαλλαγές, καθώς και ελαφρύνσεις του κόστους αγροτικών κατασκευών. β) Για την διευκόλυνση της διαδοχής από νεώτερους αγρότες στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις των γονέων, χρειάζεται επίσης ενίσχυση του κοινοτικού καθεστώτος πρόωρης συνταξιοδότησης και γενναία αύξηση των αγροτικών συντάξεων γήρατος, ώστε να αποτελούν κίνητρο πραγματικής και όχι πλασματικής αποχώρησης των γηραιότερων. Ταυτόχρονα πρέπει να προσαρμοσθεί το κληρονομικό δίκαιο έτσι ώστε αυτός που πρόκειται να παραμείνει στην αγροτική εκμετάλλευση να μπορεί να κληρονομή το σύνολο της αγροτικής γης και οι άλλοι κληρονόμοι να δέχονται υποχρεωτική αποζημίωση κλιμακούμενη σε πολλά χρόνια. Επίσης, ο παραμένων στη γεωργία θα μπορεί να πάρει δάνεια με ευνοϊκούς όρους για να αποζημιώσει τους συνκληρονόμους. γ) Για την προστασία της γεωργικής γης από κατάτμηση και οικοπεδοποίηση θα πρέπει να εφαρμόζονται αυστηρά οι χρήσεις γης (με βάση το υπό κατάρτιση Κτηματολόγιο), να φορολογούνται διπλά οι μεταβιβάσεις αγροτικής γης σε μη αγρότες (με βάση το Μητρώο Αγροτών) και να υπάρχει έλεγχος στις επεκτάσεις των οικιστικών περιοχών. δ) Για την διευκόλυνση απόκτησης γης από νέους αγρότες και για την αξιοποίηση των εγκαταλειπόμενων αγροτικών εκτάσεων από τους παραμένοντες αγρότες θα πρέπει να ιδρυθούν Εταιρείες Διαχείρισης Αγροτικής Γης (συνεταιριστικές, ιδιωτικές, με κρατικό έλεγχο κ.λ.π.). Οι εταιρείες αυτές θα έχουν δικαίωμα πρώτης αγοράς στη γεωργική γη που πωλείται και στη συνέχεια θα πωλούν ή θα νοικιάζουν με ευνοϊκούς όρους γεωργική γη στους αγρότες που θέλουν να διευρύνουν την εκμετάλλευσή τους (περιλαμβάνεται και η χρονομίσθωση/Leasing). ε) Προκειμένου να διευκολυνθεί η διαδικασία αποχώρησης των γηραιότερων με πρόωρη ή όχι συνταξιοδότηση και να αναλάβουν νεότεροι αγρότες μπορεί να προβλεφθούν κατάλληλα εταιρικά σχήματα. Στα σχήματα αυτά ο νέος αγρότης

αναλαμβάνει τη διαχείριση της εκμετάλλευσης με πλήρη δικαιώματα χωρίς οι γονείς να έχουν καμία ανασφάλεια λόγω της οριστικής μεταβίβασης της γης που διαθέτουν, εφόσον θα έχουν εταιρικό μερίδιο στο εισόδημα. στ) Σε πολλά αγροτικά προϊόντα (καπνός, βιομηχανική ντομάτα κ.λ.π.) η Κοινή Αγροτική Πολιτική έχει επιβάλει ατομικές ποσοστώσεις, δηλ. δικαιώματα παραγωγής ορισμένης ποσότητας. Οι ποσοστώσεις αυτές έχουν εκχωρηθεί στους υπάρχοντες αγρότες και συνεπώς οι νέοι που επιθυμούν να ασκήσουν το γεωργικό επάγγελμα θα πρέπει να αποκτήσουν δικαιώματα παραγωγής. Χρειάζεται συνεπώς να δημιουργηθεί ένα εθνικό απόθεμα ποσοστώσεων το οποίο θα πρέπει να είναι αντικείμενο διαχείρισης υπέρ των νέων αγροτών, έτσι που να μην απαιτείται αγορά δικαιωμάτων παραγωγής από τους νέους αγρότες. ζ) Για την εκπαίδευση και επιμόρφωση των νέων που θέλουν να γίνουν αγρότες ώστε να μειωθεί το "εκπαιδευτικό έλλειμμα" του αγροτικού ανθρώπινου δυναμικού χρειάζεται δημιουργία Οργανισμού Εκπαίδευσης και Επιμόρφωσης αποκεντρωμένου με συμμετοχή και της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης και των αγροτικών οργανώσεων. (Όσο περισσότερο κοντά στους αγρότες βρίσκονται οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων τόσο περισσότερο οι αγρότες συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία). Ο προαναφερθείς νόμος (2520/1997) προβλέπει τέτοιο οργανισμό αλλά υπό τον πλήρη έλεγχο του κεντρικού κράτους και του Υπουργείου Γεωργίας. Ταυτόχρονα χρειάζονται ισχυρά κίνητρα για να ωθήσουν τους νέους αγρότες στην απόκτηση αγροτικής εκπαίδευσης. Συνεπώς μια διαβάθμιση του συνόλου των ενισχύσεων των νέων αγροτών ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσής τους θα ήταν μια σημαντική καινοτομία.η) Για την απασχόληση των ξένων εργατών χρειάζεται μια πολιτική συμφωνιών με τις όμορες χώρες και ειδική κάρτα εργασίας για τις "αγροτικές εργασίες", ώστε να καλύπτονται ασφαλιστικά από τον Ο.Γ.Α.

α) Δεδομένου ότι τόσο το δυσμενές διεθνές περιβάλλον, όσο και η αναπτυξιακή διαδικασία στη γεωργία θα μας οδηγήσουν αναπόφευκτα στην μείωση της απασχόλησης στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις, ο μόνος τρόπος συγκράτησης του πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές είναι η δημιουργία θέσεων εργασίας εκτός της αγροτικής παραγωγής. Χρειάζονται λοιπόν μέτρα ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Η ενίσχυση των βιοτεχνικών, βιομηχανικών, και τουριστικών δραστηριοτήτων είναι μια αναπτυσσόμενη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρόγραμμα LEADER κ.α.), η οποία όμως χρειάζεται ενίσχυση σε εθνικό επίπεδο καθώς και κατάλληλα προγράμματα εφαρμογής, πέρα από τα ήδη παρεχόμενα κίνητρα.β) Η δημιουργία θέσεων απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές μπορεί να προσφέρει δυνατότητες στους αγρότες να μην εγκαταλείπουν πλήρως τις εκμεταλλεύσεις τους και να βρουν μια δεύτερη πηγή εισοδήματος εκτός γεωργίας. Κατά συνέπεια, ίσως χρειάζεται ένας ελαστικότερος ορισμός του "κατά κύριο επάγγελμα αγρότη" σε περιοχές όπου η πολυαπασχόληση έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις λόγω του μικρού κλήρου και των χαμηλών αγροτικών εισοδημάτων.γ) Μεγάλη σημασία επίσης πρέπει να δοθεί στην "πολιτιστική ανάπτυξη" και τις κοινωνικές υποδομές (υγεία - παιδεία) στις αγροτικές περιοχές προκειμένου να συγκρατηθούν οι νέοι και κυρίως οι νέες των περιοχών που είναι μακριά από αστικά κέντρα. Ίσως το νέο σχέδιο συνένωσης των κοινοτήτων "Ι. Καποδίστριας" είναι ένα μέσο για την ανάπτυξη τέτοιων κοινωνικών υποδομών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων στις απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές.δ) Είναι φανερό ότι η αξιοποίηση των πόρων από το Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης για τη δημιουργία υποδομών στις αγροτικές περιοχές αποτελεί τη μοναδική ευκαιρία για την ανάπτυξη διαφόρων οικονομικών δραστηριοτήτων και τη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού. Είναι συνεπώς αναγκαία η πλήρης απορρόφηση των κοινοτικών κονδυλίων και η επίσπευση των εκτελούμενων αναπτυξιακών έργων.ε) Κατά συνέπεια το ακολουθούν παράρτημα (παράρτημα 2) πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα και να αξιοποιηθούν, σε μεγαλύτερο από ό,τι συμβαίνει μέχρι σήμερα βαθμό, τα μέτρα που προβλέπει.

Συνοπτική παρουσίαση μέτρων που προβλέπει ο Νόμος 2520/1997 ("Μέτρα για τους νέους αγρότες, σύσταση Οργανισμού Γεωργικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Απασχόλησης και άλλες διατάξεις"). Ο νόμος προσδιορίζει την έννοια του νέου αγρότη, εισάγει ειδικά φορολογικά μέτρα και πρόσθετα κίνητρα προσέλκυσης νέων αγροτών. Δίνει προτεραιότητα στην αναβάθμιση της επαγγελματικής κατάρτισης με την εξασφάλιση συνεχούς εκπαίδευσης και κατάρτισης σε σύγχρονες μεθόδους και καλλιέργειες. Επιχειρείται μια σύγχρονη μορφή αγροτικής εκπαίδευσης, κατάρτισης, επιμόρφωσης και απασχόλησης, που θα υπηρετεί μια ολοκληρωμένη στρατηγική γεωργικής ανάπτυξης, η οποία θα υλοποιηθεί από το Υπουργείο Γεωργίας και τον Οργανισμό Γεωργικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης Κατάρτισης και Απασχόλησης (Ο.Γ.Ε.Ε.Κ.Α.) "ΔΗΜΗΤΡΑ" που ιδρύεται με το νόμο. Επίσης καθορίζεται η ίδια συμμετοχή των φορέων σε επενδυτικά προγράμματα του πρωτογενούς τομέα, εισάγεται ο θεσμός της χρηματοδοτικής μίσθωσης (leasing) στον αγροτικό τομέα και μειώνονται οι αμοιβές των μηχανικών για τη μελέτη και επίβλεψη αγροτικών κατασκευών. Ειδικότερα, μεταξύ άλλων, προβλέπεται ότι:- Εκπίπτει από το φορολογικό εισόδημα εκείνων που στην αρχή της φορολογουμένης χρήσεως είναι νέοι αγρότες το 50% της δαπάνης για την αγορά πάγιων στοιχείων της γεωργικής εκμετάλλευσης. Επιπλέον, προσαυξάνεται το αφορολόγητο ποσό κατά 50% για τα πέντε (5) πρώτα χρόνια υποβολής φορολογικής δήλωσης και κατά 25% για τα επόμενα πέντε (5) χρόνια σε σχέση με το ποσό που ισχύει κατά περίπτωση για τους λοιπούς αγρότες (άρθρο 2).- Από την αξία των κληρονομικών μερίδων και κληροδοσιών που υπάγονται στις Α' και Β' κατηγορίες φορολογικών κλιμάκων δεν φορολογείται ποσό τριπλάσιο προς το αφορολόγητο (άρθρο 3).- Απαλλάσσονται οι γεωργικές και κτηνοτροφικές εκτάσεις από το φόρο μεταβίβασης ακινήτων και επιδιώκεται η δημιουργία βιώσιμου και ενιαίου κλήρου (άρθρο 5).- Αναλαμβάνεται η κατάρτιση από το Υπουργείο Γεωργίας προγράμματος συμπληρωματικών μέτρων και κινήτρων για τους νέους αγρότες, το οποίο υποβάλλεται για έγκριση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου μεταξύ των άλλων προβλέπονται πρόσθετες δανειακές διευκολύνσεις ειδικά για τους νέους αγρότες, λαμβάνονται νέα πρόσθετα μέτρα δανειακών διευκολύνσεων προς τους αγρότες με διαφοροποίηση της επιδότησης επιτοκίων, τόσο μεταξύ νέων και λοιπών αγροτών, όσο και μεταξύ περιοχών. Προτεραιότητα δίνεται στους νέους αγρότες που θα είναι κάτοχοι του "Πράσινου Πιστοποιητικού" (άρθρο 6, παρ. 1).- Επιδοτούνται τα βραχυπρόθεσμα δάνεια που χορηγούνται στις αμιγείς οργανώσεις νέων αγροτών (άρθρο 6, παρ. 5).- Ορίζεται ότι η αξία χρεωμένων και υποθηκευμένων στην Α.Τ.Ε. ακινήτων που μεταβιβάζονται σε νέους αγρότες αποτελεί νέο δάνειο προς το νέο αγρότη, με το οποίο θα εξοφλείται ισόποση οφειλή του πωλητή (άρθρο 6, παρ. 6).- Ορίζεται ότι τα πρόσθετα κίνητρα για τους νέους αγρότες του άρθρου 6 εφαρμόζονται μόνο για τους νέους αγρότες ορεινών, ημιορεινών και μειονεκτικών περιοχών, όπως αυτές καθορίζονται στην οδηγία 75/268/Ε.Ο.Κ. Τα μέτρα αυτά εφαρμόζονται για τους νέους αγρότες των υπόλοιπων περιοχών μετά από έκδοση κοινής υπουργικής απόφασης με βάση τις προωθούμενες καλλιέργειες που καθορίζονται στην απόφαση αυτή (άρθρο 6, παρ. 7).- Λαμβάνονται μέτρα για την προστασία των απασχολούμενων στο γεωργικό τομέα και συγκεκριμένα των επαγγελματιών αγροτών (άρθρο 7). Ειδικότερα :α. Παύει να έχει την ιδιότητα του αγρότη ο κύριος αγροτικής γης που την εκμισθώνει για δύο (2) συνεχή ή για δύο (2) έτη εντός πενταετίας σε ποσοστό τουλάχιστον 30% για το ποσοστό που μισθώνεται.β. Ο κύριος αγροτικής γης, που επί δύο (2) συνεχή έτη ή επί δύο (2) έτη εντός τετραετίας την εκμισθώνει σε ποσοστό τουλάχιστον 30%, οφείλει εντός τριών (3) μηνών από τη δημοσίευση του νόμου να καταθέσει αντίγραφα των συμβάσεων μίσθωσης στους οικείους αρμόδιους φορείς τήρησης του Μητρώου των Αγροτών και Αγροτικών Εκμεταλλεύσεων. γ. Αγρότες που καλλιεργούν μισθωμένη από αυτούς αγροτική γη, υποχρεώνονται εντός τριών (3) μηνών από τη δημοσίευση του νόμου να καταθέσουν αντίγραφα των συμβάσεων μίσθωσης στους οικείους αρμόδιους φορείς τήρησης του Μητρώου των Αγροτών και Αγροτικών Εκμεταλλεύσεων.- Συστήνεται νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου με την επωνυμία Οργανισμός Γεωργικής Επαγγελματικής

Εκπαίδευσης Κατάρτισης και Απασχόλησης (Ο.Γ.Ε.Ε.Κ.Α.) "ΔΗΜΗΤΡΑ" με έδρα την Αθήνα υπό τον έλεγχο και την εποπτεία του Υπουργού Γεωργίας, στον οποίο υπάγονται: οι Τεχνικές Επαγγελματικές Σχολές (Τ.Ε.Σ.) δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αρμοδιότητας του Υπουργείου Γεωργίας, τα έξι (6) πρακτικά γεωργικά σχολεία αρμοδιότητας του Υπουργείου Γεωργίας, τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (Ι.Ε.Κ.) αρμοδιότητας του Υπουργείου Γεωργίας και τα Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης καθώς και τα Κέντρα Γεωργικής Ανάπτυξης των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων (άρθρο 8).- Λαμβάνονται μέτρα για την προώθηση της εφαρμογής του αγροτικού leasing (της χρηματοδοτικής μίσθωσης στον αγροτικό τομέα) για τη μίσθωση-εκμίσθωση και μεταβίβαση αγροτικής γης. Τούτο αποσκοπεί στην: άμβλυνση του εγγειοδιαρθρωτικού προβλήματος και τη δημιουργία βιώσιμων εκμεταλλεύσεων, την κινητικότητα της γεωργικής γης, τη διευκόλυνση αποχώρησης από την ενεργό γεωργική δραστηριότητα αγροτών που δεν έχουν διάδοχο κατάσταση και τη διευκόλυνση εγκατάστασης νέων αγροτών μικροκληρούχων, ακτημόνων και ομογενών από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (άρθρο 25).

- Καθορίζονται οι εννοιολογικοί προσδιορισμοί αγροτικών περιοχών και αγροτικών κατασκευών, ενώ ορίζεται ότι οι αμοιβές των μηχανικών για τη μελέτη και επίβλεψη αγροτικών κατασκευών μειώνονται ανάλογα με τις εργασίες από 30% έως 60%. Οι ρυθμίσεις αυτές στοχεύουν στη συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο και στην τόνωση της ελληνικής υπαίθρου γενικότερα, με τη μείωση του κόστους κατασκευής αγροτικών κατασκευών, δηλαδή κατοικιών και προσθηκών, αποθηκών, σταύλων, υποστέγων, περιφράξεων, περιτοιχίσεων, δεξαμενών κ.λ.π. (άρθρο 26).

(Πηγές: ΦΕΚ 173/1 Σεπτεμβρίου 1997, Αιτιολογική Εκθεση οικείου Σχεδίου Νόμου)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Προτάσεις και μέτρα άμεσα και έμμεσα που έχει διατυπώσει η Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τους νέους γεωργούς και για το πρόβλημα της ανάληψης των εκμεταλλεύσεων στην ευρωπαϊκή γεωργία (συνοπτική παρουσίαση).

1. Η αγροτική απασχόληση στην Ελλάδα μπορεί να βοηθηθεί και από μια σειρά προτάσεων και μέτρων που έχει διατυπώσει η ΕΕ. Για παράδειγμα, πρόσφατα (4/9/1996) η Επιτροπή, ανταποκρινόμενη σε σχετικά αιτήματα που εκφράστηκαν κατά την άτυπη σύνοδο των υπουργών Γεωργίας στα Ιωάννινα, διατύπωσε συγκεκριμένες προτάσεις. Ορισμένες από αυτές τις προτάσεις έχουν ήδη ενσωματωθεί, τουλάχιστον με κάποια μορφή, από την ελληνική κυβέρνηση. Άλλες δεν έχουν ακόμα αντιμετωπιστεί ή δεν έχουν αξιοποιηθεί πλήρως. Αξίζει όμως να τις δούμε όλες κάτω από ένα σφαιρικό πρίσμα.
2. Σύμφωνα με την Επιτροπή στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχουν σήμερα περίπου 8,5 εκατομμύρια γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Σύμφωνα με την τελευταία έρευνα του EUROSTAT για τη διάρθρωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων των Δώδεκα (1989/91), μόνο το 8,3% των αρχηγών εκμεταλλεύσεων είναι ηλικίας κάτω των 35 ετών, ενώ το 24,5%, δηλαδή ένας περίπου κάτοχος στους τέσσερις, είναι ηλικίας άνω των 65 ετών. Η μέση ηλικία των κατόχων εκμεταλλεύσεων αυξήθηκε σημαντικά κατά τα τελευταία έτη: σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία, το 53,6% των Ευρωπαίων κατόχων εκμεταλλεύσεων είναι ηλικίας άνω των 55 ετών. Αν και δεν υπάρχουν ακόμα πλήρη αριθμητικά στοιχεία, φαίνεται ότι παρόμοια κατάσταση επικρατεί και στα νέα κράτη μέλη.
3. Η Επιτροπή διαπιστώνει και αυτή την ερήμωση και παρακμή των αγροτικών περιοχών, εξαιτίας της γενικευμένης χρησιμοποίησης παραγωγικότερων μεθόδων. Στο γεωργικό τομέα, στον οποίο κυριαρχεί ο οικογενειακός χαρακτήρας των εκμεταλλεύσεων, η αύξηση της παραγωγικότητας συνεπάγεται μείωση του αριθμού των εκμεταλλεύσεων και/ή αύξηση της μερικής απασχόλησης. Είναι συνεπώς αναπόφευκτο, όταν συνταξιοδοτείται ένας παραγωγός που έχει ως κύρια

- απασχόληση τη γεωργία, η εκμετάλλευσή του να συγχωνεύεται με μια άλλη ή αυτός που τον διαδέχεται να εργάζεται σε αυτήν με μερική απασχόληση.
4. Μια άλλη διαπίστωση της Επιτροπής αφορά την απασχόληση των γυναικών στον αγροτικό τομέα. Οι νέες γυναίκες, εκείνες που διαθέτουν υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, μετακινούνται μαζικά προς τα αστικά κέντρα. Αυτό προκάλεσε μια ασυνήθιστη διάρθρωση του πληθυσμού, με ασυνήθιστα υψηλό αριθμό ηλικιωμένων και άγαμων ανδρών και με μικρό αριθμό γυναικών. Το φαινόμενο αυτό τείνει να αποδυναμώσει τον οικονομικό, πολιτισμικό και κοινωνικό ιστό των αγροτικών κοινωνιών και να διαιωνισθεί μέχρι την οριστική εγκατάλειψη των αγροτικών περιοχών. Υπολογίζεται ότι σήμερα μόνο το 10% των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι γυναίκες. Η διεύρυνση του ρόλου των γυναικών στη διαχείριση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι αναπόφευκτη και ζωτικά αναγκαία.
  5. Μεγάλο κατά την Επιτροπή είναι και το πρόβλημα της χρηματοδότησης για να εγκατασταθούν νέοι γεωργοί. Λόγω της τεχνολογικής ανάπτυξης, της ειδίκευσης, της αύξησης του βιώσιμου οικονομικού μεγέθους μιας εκμετάλλευσης, για την εγκατάσταση απαιτούνται όλο και μεγαλύτερα κεφάλαια. Επίσης, στην περίπτωση κληρονομικής μεταβίβασης αγροτικού κλήρου μπορούν να προκύψουν δυσκολίες.
  6. Για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων η ΕΕ διαθέτει μια σειρά απο παρεμβάσεις. Σε αυτές πρώτα συγκαταλέγονται τα διαρθρωτικά μέτρα του στόχου 5α και ειδικότερα οι ενισχύσεις εγκατάστασης και οι επενδυτικές ενισχύσεις. Οι ενισχύσεις που χορηγούνται βάσει των άρθρων 10 και 11 του κανονισμού (ΕΟΚ) αρ. 2328/91 για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων, αποβλέπουν στο να τεθούν επικεφαλής των γεωργικών διαρθρώσεων νέοι που θα είναι σε θέση να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα της γεωργίας. Το κοινοτικό καθεστώς υπέρ των νέων γεωργών περιλαμβάνει δύο χωριστές κατηγορίες ενισχύσεων:- Τις ενισχύσεις για την εγκατάσταση καθ' αυτήν, που περιλαμβάνουν μία ενιαία επιδότηση μέγιστου ποσού 15.000 ECU, την οποία το κράτος μέλος μπορεί να αντικαταστήσει με ισοδύναμη επιδότηση επιτοκίων και μία επιδότηση επιτοκίων 5% διάρκειας 15 ετών για τα δάνεια που συνάπτονται για να καλυφθούν τα έξοδα εγκατάστασης και των οποίων η χρηματική αξία δεν μπορεί να υπερβαίνει τα 15.000 ECU, ενώ μπορούν να χορηγούνται με τη μορφή ισοδύναμης επιχορήγησης.- Τις συμπληρωματικές επενδυτικές ενισχύσεις του 25% για τις νέες επενδύσεις που προβλέπονται στο πλαίσιο του κοινοτικού καθεστώτος για τα Σχέδια Υλικής Βελτίωσης (ΣΥΒ), υπό τον όρο ότι ο νέος κατέχει τα απαιτούμενα επαγγελματικά προσόντα και υποβάλλει το σχέδιο εντός προθεσμίας 5 ετών μετά την εγκατάστασή του. Οι ενισχύσεις αυτές μπορούν να χορηγούνται ανεξάρτητα από τις ενισχύσεις εγκατάστασης.
  7. Μια άλλη κατηγορία ενισχύσεων είναι αυτές που αφορούν την επαγγελματική κατάρτιση των νέων γεωργών. Το μέτρο για τη χορήγηση ενισχύσεων στην επαγγελματική κατάρτιση βασίζεται στο άρθρο 28 του κανονισμού (ΕΟΚ) αρ. 2328/91.
  8. Η πρόσφατη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ πρέπει να τονιστεί ότι συνοδεύεται και από ορισμένα μέτρα κοινωνικής στήριξης που αποτελούν μια επιπλέον δυνατότητα που προσφέρει η ΕΕ. Στα συνοδευτικά μέτρα που αποφασίστηκαν στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης της ΚΑΠ περιλαμβάνεται το κοινοτικό καθεστώς ενισχύσεων για την πρόωρη συνταξιοδότηση, σύμφωνα με τον κανονισμό (ΕΟΚ) αρ. 2079/92 που παρέχει ικανοποιητικό εισόδημα στους ηλικιωμένους γεωργούς οι οποίοι αποφασίζουν να τερματίσουν τη δραστηριότητά τους. Το καθεστώς αυτό ευνοεί την αντικατάσταση, την αναδιάρθρωση και τη βελτίωση της οικονομικής βιωσιμότητας των υφισταμένων εκμεταλλεύσεων. Ως εκ τούτου, μπορεί να εξασφαλίσει καλύτερους όρους και για την εγκατάσταση των νέων γεωργών και για την ανάπτυξη της γεωργικής εκμετάλλευσης. Το κοινοτικό καθεστώς πρόωρης συνταξιοδότησης

- αφορά τους αρχηγούς εκμεταλλεύσεων, ηλικίας 55 ετών και άνω, οι οποίοι παύουν οριστικά τη γεωργική δραστηριότητα και εκχωρούν την εκμετάλλευσή τους. Οι ενισχύσεις καταβάλλονται με τη μορφή μιας επιχορήγησης εκκίνησης (μέγιστου συγχρηματοδοτούμενου ποσού 36.225 ECU) ή μιας ετήσιας αποζημίωσης (μέγιστου ποσού 12.075 ECU). Το άτομο που αναλαμβάνει την εκμετάλλευση δεσμεύεται να ασκεί τη γεωργική δραστηριότητα ως κύρια απασχόληση για 5 τουλάχιστον έτη και να τηρεί τις απαιτήσεις της προστασίας του περιβάλλοντος. Οφείλει επίσης να αυξήσει σημαντικά το μέγεθος της εκμετάλλευσής του. Η εφαρμογή του καθεστώτος είναι προαιρετική. Μέχρι σήμερα, δέκα κράτη μέλη έχουν εφαρμόσει το μέτρο αυτό, αλλά, κατά κανόνα, πολύ πρόσφατα. Το Λουξεμβούργο, οι Κάτω Χώρες, η Αυστρία, η Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν το εφαρμόζουν.
9. Τα προαναφερθέντα ειδικά μέτρα υπέρ των νέων γεωργών δεν μπορούν να εξασφαλίσουν από μόνα τους την ικανοποίηση των αναγκών των νέων οι οποίοι αποφασίζουν να ζήσουν και να εργασθούν στην ύπαιθρο. Χρειάζεται μια ευρύτερη προσέγγιση μέσα από την πολιτική αγροτικής ανάπτυξης η οποία ασκείται με τα περιφερειακά προγράμματα της ΕΕ. Με τη δράση που εφαρμόζεται από τη μεταρρύθμιση των Διαρθρωτικών Ταμείων στις αγροτικές περιοχές που υπάγονται στους Στόχους 1, 5β και 6 καθώς και με την πρωτοβουλία LEADER, η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί να δώσει συγκεκριμένη απάντηση στα προβλήματά τους.
10. Συγκεκριμένα ο στόχος 1 αφορά την ανάπτυξη και διαρθρωτική προσαρμογή των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιφερειών. Η μεταρρύθμιση του Ιουλίου 1993 διεύρυνε το πεδίο δράσης του ΕΓΤΠΕ σε νέους τομείς, όπως η βελτίωση του αγροτικού περιβάλλοντος, η πολιτική για την ποιότητα και προώθηση της παραγωγής, η στήριξη της εφαρμοσμένης έρευνας. Όλα τα εν λόγω μέτρα μπορούν να ωφελήσουν τους νέους γεωργούς, οι οποίοι μπορούν να είναι άμεσοι αποδέκτες ή να ωφεληθούν έμμεσα από τη βελτίωση του περιβάλλοντος μέσω των διαρθρωτικών μέτρων που ενθαρρύνουν την επιστροφή στην ύπαιθρο. Ο στόχος 5β αφορά την ανάπτυξη και διαρθρωτική προσαρμογή των αγροτικών περιοχών. Μέσα από την εφαρμογή του επιδιώκεται η διατήρηση του πληθυσμού των αγροτικών περιοχών, μέσω της αύξησης των εισοδημάτων και της γενικής βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης στις αγροτικές περιοχές. Το πρόγραμμα LEADER II θα στηρίξει τέσσερις τύπους μέτρων: την απόκτηση ικανοτήτων, την υλοποίηση καινοτόμων προγραμμάτων επίδειξης, τις ανταλλαγές εμπειριών και τη μεταφορά τεχνογνωσίας μέσω ενός ευρωπαϊκού δικτύου αγροτικής ανάπτυξης. Τέλος, το ΕΓΤΠΕ χρηματοδοτεί την υλοποίηση πρότυπων έργων που αφορούν την προσαρμογή των γεωργικών και δασικών διαρθρώσεων καθώς και σχέδια επίδειξης, συμπεριλαμβανομένων εκείνων των πρωτοβουλιών που αφορούν την ανάπτυξη και την αξιοποίηση των δασών καθώς και τη μεταποίηση και εμπορία των γεωργικών προϊόντων.
11. Υπάρχουν και μια σειρά από άλλες, έμμεσες παρεμβάσεις, από τις οποίες μπορεί να επωφεληθεί η χώρα μας. Σε αυτές περιλαμβάνονται: - Τα κοινοτικά προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης. Η κατάρτιση των νέων γεωργών, και κυρίως όταν αυτοί είναι τέκνα γεωργών, έχει ζωτική σημασία για να κατέχουν τις σύνθετες τεχνικές και λογιστικές γνώσεις της διαχείρισης μιας γεωργικής εκμετάλλευσης. Πρέπει κυρίως να επισημάνουμε τη σημασία των νέων μορφών κατάρτισης που συνδέονται με το περιβάλλον και το να ενταχθούν περισσότερο οι περιβαλλοντικές ανησυχίες στις παραδοσιακές ενέργειες επαγγελματικής κατάρτισης, ώστε να μάθουν οι νέοι να αξιοποιούν την περιβαλλοντική διάσταση στις αποφάσεις τους και να συνειδητοποιήσουν το ρόλο τους στη διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα ενέκρινε διάφορα προγράμματα στον τομέα της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης (YOUTHSTART, "Socrates", "Leonardo") τα οποία, αν και δεν αφορούν ειδικά τους νέους γεωργούς, μπορούν να ωφελήσουν

είτε τους νέους που εντάσσονται σε κάποιο γεωργικό επάγγελμα, είτε εκείνους που επιθυμούν να αναλάβουν άλλες οικονομικές δραστηριότητες σε αγροτικές περιοχές.- Στο πλαίσιο του 4ου Προγράμματος για τις κοινοτικές ενέργειες έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και επίδειξης για την περίοδο 1995-1998, το Συμβούλιο ενέκρινε ειδικό πρόγραμμα για τη γεωργία, τη δασοκομία και την αγροτική ανάπτυξη.- Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει συνάψει στενές σχέσεις με τις οργανώσεις νέων γεωργών για να διευκολύνει την πληροφόρηση και τον προβληματισμό τους, με τη βοήθεια σεμιναρίων, συνεδριάσεων και επισκέψεων πληροφόρησης. Επιπλέον, πρέπει να αναφέρουμε το πρόγραμμα ανταλλαγών νέων γεωργών (PEJA) που είχε αποδέκτες 2.000 νέους το 1994: διευκολύνει τις ανταλλαγές εμπειριών και τη μελέτη της γεωργίας σε άλλες χώρες, σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο, διάρκειας τριών εβδομάδων έως πολλών μηνών, ιδίως στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

12. Πέρα από τις καθαρά κοινοτικές παρεμβάσεις, η Επιτροπή ασκεί και μια πολιτική "ηθικής πειθούς" καλώντας τα κράτη-μέλη να λάβουν ορισμένα συγκεκριμένα μέτρα. Σχετικά με το καθεστώς της πρόωρης συνταξιοδότησης η Επιτροπή συνιστά να ακολουθήσουν και άλλα κράτη μέλη αυτό που κάνουν ήδη ορισμένα κατά την εφαρμογή του καθεστώτος, δηλαδή να ευνοούν κατά προτεραιότητα την ανάληψη των εκμεταλλεύσεων από έναν νέο γεωργό, χορηγώντας για παράδειγμα μεγαλύτερη επιδότηση στον γεωργό που εκχωρεί την εκμετάλλευσή του σε έναν νέο ο οποίος βρίσκεται στο στάδιο της εγκατάστασης, ή να προβλέπουν την παραχώρηση μέρους των αποδεσμευόμενων εκτάσεων στους νέους γεωργούς. Η Επιτροπή είναι πρόθυμη να εξετάσει τις δυνατότητες του να υπάρξει μεγαλύτερη σύνδεση ανάμεσα στην πρόωρη συνταξιοδότηση και την εγκατάσταση.
13. Μια άλλη κατηγορία εθνικών παρεμβάσεων τις οποίες επικροτεί η Επιτροπή αφορά: φόρος κληρονομιάς, φορολογία, δυσκολίες στην παροχή πίστωσης. Συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι η εκτίμηση των δυσκολιών των νέων που εγκαθίστανται στο γεωργικό επάγγελμα δείχνει ότι στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για τα ίδια εμπόδια που αντιμετωπίζουν και οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις κατά το ευαίσθητο στάδιο της διαδοχής: φόρος κληρονομιάς, φορολογία, δυσκολίες στην παροχή πίστωσης. Θα ήταν χρήσιμο για τα κράτη μέλη, συνεχίζει, να συντονίσουν ορισμένες πτυχές των πολιτικών τους και να προβλέψουν τη δυνατότητα λήψης ορισμένων μέτρων, ώστε να διευκολύνουν τη μεταβίβαση των επιχειρήσεων και ιδίως των γεωργικών επιχειρήσεων. Σε ορισμένα κράτη μέλη, η κυρίαρχη αντίληψη περί κληρονομιάς της εκμετάλλευσης έχει σαν αποτέλεσμα την ίση κατανομή σε είδος των γεωργικών περιουσιακών στοιχείων κατά τη στιγμή της κληρονομικής διαδοχής, γεγονός που συνεπάγεται τον κατακερματισμό της έγγειας ιδιοκτησίας. Τέλος, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι το φορολογικό βάρος που συνδέεται με τη λειτουργία της μεταβίβασης (ή με τις ενισχύσεις στην εγκατάσταση) είναι μια από τις βασικές δυσκολίες για τους νέους. Πρέπει συνεπώς, πιστεύει, να γίνει σύσταση στα κράτη μέλη να εξετάσουν, στο πλαίσιο της διαμόρφωσης της οικονομικής πολιτικής τους, τη δυνατότητα παροχής απαλλαγών ή φορολογικών μειώσεων κατά τη μεταβίβαση των γεωργικών επιχειρήσεων. Θα μπορούσε να τεθεί ως όρος σε αυτούς που αναλαμβάνουν τις επιχειρήσεις να ασκήσουν την οικονομική δραστηριότητα για καθορισμένο χρονικό διάστημα. Η επιβίωση περισσότερων επιχειρήσεων συμβάλλει στο να μειωθούν οι απώλειες οικονομικής δραστηριότητας και θέσεων απασχόλησης και στη διατήρηση μιας πηγής φορολογικών εσόδων και κοινωνικών εισφορών.